

TARTALOMJEGYZÉK

EMLÉKEZÉS	
Emlékezünk és emlékeztetünk.....	1
MEDITÁCIÓ	
Ordass Lajos: Jézus Krisztus halálának gyümölcsei – prédikáció a minneapoliszi Evangélikus Világgyűlés megnyitó istentiszteletén.....	2
SZÉKFOGLALÓ	
Püspöki székfoglaló.....	7
A PER	
Bolcratzky Lóránd: Az Ordass-per.....	15
Ordass Lajos: Az utolsó szó jogán.....	25
HALOTTUNK	
Zászkaliczky Péter: Igehirdetés Ordass Lajosné temetésén.....	27
TANULMÁNY	
Terray László: Ordass Lajos és Eivind Berggrav.....	30
TARTALMI ÖSSZESÍTÉS német és angol nyelven.....	48

KERESZTYÉN IGAZSÁG

Az Ordass Lajos Baráti Kör negyedévi folyóirata
Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új évfolyam 27. szám – 1995 ŐSZ

Felelős szerkesztő és kiadó: id. KENDEH GYÖRGY (tel.: 1-662-523)

A szerkesztőbizottság tagjai: DÓKA ZOLTÁN, ITTZÉS GÁBOR, ITTZÉS
JÁNOS, id. MAGASSY SÁNDOR, RÖZSE ISTVÁN

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1114 BUDAPEST, Bocskai út 10.

Egyes szám ára: 100,- Ft. Évi előfizetés: 400,- Ft. Külföldre: 10 DM

Csekkszám: ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR, BUDAPEST – OTP XI. ker. 529–8145–2

Készült az ALFA Ipari Vállalat nyomdájában, Budapest

Felelős vezető: TÓTH BÉLA

HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1994/320 – Eng. szám: III./EI/20/1989

Emlékezünk és emlékeztetünk!

Folyóiratunk ünnepi számát tartja kezében az Olvasó, amellyel az éppen 50 esztendővel ezelőtt – 1945 szeptemberében – püspökké választott Ordass Lajos emléke előtt tisztelgünk. Az alkalom teszi tehát ünnepivé ezt a számunkat.

A jeles évfordulón emlékezni és emlékeztetni szeretnénk.

Emlékezünk a püspökre, aki bár püspökségének 33 esztendejéből hivatalosan mindössze alig 5 évig gyakorolhatta tisztét, megválasztásától haláláig hűséges pásztora volt a rábízott nyájnak. Amikor a totalitárius hatalom megfosztotta szabadságától, majd hivatala gyakorlásának lehetőségétől, püspöki szolgálata számára – a rábízottakért mondott imádság mellett – nem maradt más lehetőség, mint tisztéről le nem mondvá a helyén maradni, rendíthetetlenül. Ordass Lajos minden bizonnyal tudta, hogy a rendkívüli történelmi helyzetben az is pásztori szolgálattá válik, ha béresként nem futamodik meg, amikor jön a farkas (Jn 10,12–13). Amikor a józanság az egyházméntő szent cél érdekében taktikázásra, kompromisszumok vállalására indít, amikor a megfélemlítettség és gyóasztás megalkuvásba visz, amikor a karriervágy a hatalom kiszolgálójává alacsonyít, bizony igazi püspöki-pásztori szolgálat a helytállás. Helytállás Krisztus ügyéért és Krisztus népéért, az egyházért. Igaz, ez a kitartás megsejyenti a megfutamodót, fölháborítja a kollaboránst, s ingerli a megsédült hatalmat. Ugyanakkor – túl azon, hogy példája követésre hív – olyan erkölcsi tökélet jelent az egész közösségnek, ami semmi mással nem pótolható. Mennyivel szegényebb lenne ma egyházunk, ha nem lenne Ordass Lajosunk, akire úgy emlékezhetünk, mint aki hűséges pásztor volt püspöki szolgálatának egész 33 esztendeje alatt.

Emlékeztetni is így szeretnénk rá. Hogy elnémuljanak az őrá történő hamis hivatkozások, a nevével való álságos dicsekvések, az őt „megértő” és vele „egyetértő”, valójában azonban történelemhamisító szépségetések, a nevét és emlékét megsúfoló megnyilatkozások. Mert az igazság az, hogy az elnémulva és gúzsba kötve is helytálló Ordass Lajosnak gyötrelmesen szép szolgálatában annak idején alig volt egy-két hűséges társa, és alig voltak néhányan, akik nem álltak be az őt mocskoló táborába, vagy nem tartoztak a magatartását helytelenítő vagy meg nem értők népes seregébe. Emlékeztetni kell erre is, mert az öngazoló emberi emlékezet mindig kész a csalásra és az öncsalásra. Pedig Ordass Lajos különleges püspöki szolgálatának egyik legnagyobb keresztje éppen az volt, hogy elhagyták vagy nem értették meg azok, akikért ezt a nehéz szolgálatot vállalta. Szenvedésében vigasztalása és reménysege nem is lehetett más, mint az a Krisztus, aki igazi Főpapként vállalta a kitaszítottaság, az elhagyatottság nyomorúságát, s ott a kereszten följáldozta magát érte és mindannyiunkért.

Legyen áldott Isten, aki Ordass Lajost egyházunknak adta. Legyen áldott Krisztus, aki a kereszthordozás útján is megtartotta őt hűséges tanítványnak és hűséges pásztornak. Adjon a Szentlélek Úristen nekünk, emlékezőknek s egész egyházunknak igazi megújulást.

A szerkesztőség

ORDASS LAJOS

Jézus Krisztus halálának gyümölcsei

Jézus!

(Az Evangélikus Világszövetség III. világggyűlését megnyitó
igehirdetés – Minneapolis, 1957. augusztus 15.)

Néhány görög is volt azok között, akik felmentek az ünnepekre, hogy imádják az Istent. Ezek odamentek Fülöphez, aki a galileai Betsaidából való volt, és ezzel a kéréssel fordultak hozzá: „Uram, Jézust szeretnénk látni”. Fülöp elment, és szólt Andrásnak. András is Fülöp elment, és szólt Jézusnak. Jézus így válaszolt nekik: „Eljött az óra, amikor megdicsőül az Emberfia. Bizony, bizony mondom nektek: ha a búzaszem nem esik a földre, és nem hal meg, egymaga marad; de ha meghal, sokszoros termést hoz. Aki szereti az életét, elveszti; aki pedig gyűlöli az életét e világon, örök életre őrzi meg azt. Ha valaki nekem szolgál, engem kövessen, és ahol én vagyok, ott lesz az én szolgálóm is, és ha valaki nekem szolgál, azt megbecsüli az Atya. – János 12:20–26

Jézus Krisztus Urunk köré gyülekeztünk.

Világggyűlésekre különböző okoktól indítatva mehetnek el az emberek. A legváltozatosabb célok érdekében bőségesen rendeznek is az utóbbi években világggyűléseket. A mi találgazásunk egyetlen értelme az, hogy Jézus Krisztussal együtt legyünk.

Olyanok vagyunk ma, mint bibliai jelenetünkben a tanítványok voltak. Szívüket előntötte az öröm, hogy Urukkal együtt lehettek. De ezen túl a tanítványoknak volt még egy örömlük. Tudomásul vehették, hogy rajtuk kívül vannak ott emberek, akik Jézust nem ismerték, de akiknek a szíve tele volt ezzel a vággyal: "Látni akarjuk Jézust!"

Ennél a bibliai ténymegállapításnál szeretnék egy pillanatra megállni. Azzal a kérdéssel fordulok minden itt lévő testvéremhez: világosan tudatában vagyunk-e annak, hogy nemcsak egykor – ezek a görögök – hordták magukban a vágyat, hogy Isten Fiát: Jézus Krisztust megláthassák, hanem, hogy Bibliánknek ez a vonása mai világunkra, megszámlálhatatlan embertársunkra is érvényes? Lehet, hogy nem mindig mondják ki ezt ilyen világos szóval. De ha nemcsak az emberek szavára figyelünk, hanem ha meg tudjuk érteni azt a csöndes, titkos sóhajtást is, amely szívükből fölszakad, akkor ébredünk tudatára, milyen sok ember szeretné látni Jézust.

Sőt! Egy lépéssel tovább megyek.

Jézus igénkben a halálról beszél. Ez a szava ráirányítja figyelmünket azokra az emberekre, akik szemben álltak vele és halálra hajszolták Őt. Jézus még az ő érdeklődési körükbe is behatol. Ő az ellenség számára sem marad közömbös. Nem Heródes volt az egyetlen, akiről azt olvassuk, hogy látni akarta Jézust. És nem a

társa Saulus volt az egyetlen, akit Jézus – ellenséges magatartása idején – addig vonzott, amíg nem tudott neki többé ellenállni, hanem csöndes odaadással hívei közé szegődött.

Az eddigieket azért mondtam el, mert bizonytalanságunk számára van abban valami biztató, fölemelő erő, ha meggondoljuk, hogy a mi imádott Urunknak ilyen hatalmas vonzó ereje van még a látszólag közömbösek, sőt a kifejezetten ellenségesek élete számára.

Isten Szentlelke támasztja föl most bennünk azt a kérdést: Mi az Jézus Krisztusban, ami minket szeretetre ébreszt, ami az elhatározatlanokban vágyat támaszt és ami még az ellenfelét is le tudja fejezteni?

A választ erre a kérdésre abban a hasonlatban találom meg, amelyben Jézus önmagáról szól és amelyet a magára utaló hasonlatai közül a legmélyebbnek tartok.

A gabonamaggal hasonlítja össze magát.

A búzaszemmel, amelyre mindenkinek szüksége van ahhoz, hogy napi életét fönntartsa. A gabonamaggal, melyről Isten a vízözön után ezt mondta: „Amíg a föld létszen... vetés és aratás... meg nem szűnik.”

Ennyire fontos Krisztus ma és örökké.

Megragadó hasonlat! Valószínűleg igen sokan vagyunk itt együtt, akik – cséplés idején – megvizsgálgattuk a búzamaz minőségét. Vagy kimorzsoltunk egy búzakalászt és átpergettük a búzaszemeket egyik kezünkbe a másikba. Az ember lelkében ilyenkor olyan különös gondolatok szoktak fölébredni a búzaszem sorsáról.

A búzaszem sorsa az lehet, hogy malomkövek között szétzúzódik. Ez az ára annak, hogy tápláló kenyérré váljék.

Vagy várja sorsa másik rendeltetését: a gazda kezébe veszi és reménységgel a föld barázdájába veti. Így a jövő számára termi meg gyümölcsét.

De a gabonaszem sorsa – mindenképpen – a halál.

Ezért hasonlította magát Jézus a búzaszemhez.

Meghalni jött.

Ha Jézus életét emberi oldalról, emberi szemmel nézzük, akkor azt látjuk, hogy erőszakos halál áldozata lett. Mint a búzaszem a malomkövek között.

Ha Bibliánk tanítása nyomán – gyarló emberi gondolattal ugyan –, Isten oldaláról próbáljuk megnézni Krisztus sorsát, akkor megtudhatjuk, hogy a világ legfőbb gazdája – Isten – halálra vetette el Fiát, Jézus Krisztust, hogy ennek a halálnak az árán sok gyümölcs teremjen az örök életre.

Ezt tudta Jézus.

És ezért önként engedte magát halálra vettetni, hogy halálából sok gyümölcs teremjen.

Ezt éreztük át mi is mindannyiszor, amikor Krisztus szent keresztfája alatt állunk meg. A véres halál helyén. Ott, ahol az ember számára – ideig való és örök élete táplálására – a legdrágább gyümölcsök termettek meg.

Mik Jézus halálának gyümölcsei?

Ha lehetőségem volna rá, akkor most ennek a nagyon népes gyülekezetnek minden egyes tagjával csöndes magánbeszélgetést kezdenék, és ennek során megkérdezném minden itt lévő testvéremtől, hogy miben tapasztalta meg keresztyén élete során Jézus Krisztus halálának gyümölcsét.

Azt hiszem: annyiféle feleletet kapnék kérdéseimre, ahány ember itt együtt van. Mindegyik válasz bizonyítéka volna annak, hogy az Isten kezével elhintett gabona-magból – Jézusból – fölbecsülhetetlen sok gyümölcsöt termett.

Világygyűlésünk az elsorolhatatlan sok gyümölcs közül kettőt – két nagyon jelentős gyümölcsöt – ad most a tekintetünk elé. Azt, hogy Jézus Krisztus halálában gyökerezik a mi szabadságunk és a mi egységünk. Minket, akik Isten iránti hálás szívvel gyülekeztünk itt egybe a világ minden tájáról, ezzel rá akar eszméltetni arra, hogy mennyire drága ez a mi szabadságunk és egységünk, melyet Jézus halála nyomán valóban megtalálhatunk már ebben a világban is, teljességében pedig az örökkévalóságban.

Az egyik gyümölcs tehát ez:

Megszabadít.....

Mitől?

Jézus szavából ma mindenekeelőtt azt értem meg, hogy megszabadít saját magamtól. Szűkkeblű önzésemtől.

„Aki szereti a maga életét – elveszti azt; és aki gyűlöli a maga életét e világon – örökéletre tartja meg azt.”

És ez áldott szabadság, ha nem kell örökösen emberi önzésünk fogságában élnünk.

Ismerősek azok a mondatok, amelyeket egyházunk áldott emlékű tanítómestere – Luther Márton – mondott: „...aki engem, elveszett és elkárhozott embert megváltott minden bűntől, a halál és az ördög hatalmából megszabadított...”

Száraz mondatok ezek?

Csak addig, amíg leckeként tanuljuk. De ha valaki – Krisztus hatalmának segítségével – el tudott szakadni sokszor megsiratott bűnétől, ha valaki nem dermedt meg, amikor meglátta a halált, ha győzelemtudattal tudott szembenézni vele, ha valaki a hit segítségével megérezte szívében azt az erőt, amellyel föl merte mondani az ördögnek a hozzáláncolt viszonyt, akkor ennek az embernek az ajkán Luther e szavai nem száraz, élettelen ígék, hanem örömujjongás hangjai.

És mire szabadít meg minket Jézus?

Erre a kérdésre is felel a Megváltó:

„Aki nékem szolgál, engem kövessen! És ahol én vagyok, ott lesz az én szolgám is. És aki nékem szolgál, megbecsüli azt az Atya.”

És itt is ismerjük Luther válaszát: „...hogy teljesen az Ővé legyek, az Ő országában Ő alatt éljek, neki szolgáljak...”

Ezt akarja Jézus.

Igen, Testvérem! Hallom ki nem mondott gondolatodat! „tehát szolgaságból szolgaságba!” „Ez hát a keresztyén szabadság?!”

Sok prédikációban hallottátok már a példát arról, hogy a rabszolgakereskedelem idején a nemeslelkű ember megfizette a rabszolga árát és azután azt

mondta a rabszolgának, hogy szabadon útjára mehet. De a felszabadított rabszolga hálából odaszegődött nemes szabadítójához. Lehet, hogy ez a példa kezdetleges hasonlat. De a keresztyén élet lényegét és igazi boldogságát híven kifejezi. Nincs az életünknek nagyobb boldogsága, mintha büntől, halálfélelemtől, kárhozat gyötrelmétől megszabadultan, teljes szabadságunk örömeiben odaszegődhetünk Jézushoz – hogy Őt szolgáljuk.

A másik gyümölcs ez:

Egyesít.

Magával egyesít: „Aki nékem szolgál, engem kövessen! És ahol én vagyok, ott lesz az én szolgálóm is”.

Istennel egyesít: „Aki nékem szolgál, megbecsüli azt az Atya.”

Szentlelkével pedig föltámadása után szüntelenül hívja, egybegyűjti azokat, akik benne hisznek.

Ezt cselekedte velünk mindannyiunkkal, amikor számunkra drágává tette üdvözítő igéjét, amikor a keresztségben magáévá fogadott és valahányszor egybegyűjt úrvacsorája köré. Ezt cselekszi hitünk szerint most is, amikor erre a nagy testvéri találkozási körre egybehívott.

Úgy szeretnélek mindannyiótokat kérni, hogy köszönjük meg Jézusnak az egységnek azt az ajándékát, melyet az evangéliumi hit útján úgy adott meg nekünk, hogy mi – bár talán soha nem láttuk egymást, bár egészen különböző földi feltételek között élünk, mégis – ismerősök vagyunk, testvérek vagyunk, egy testnek, Krisztus anyaszentegyházának tagjai vagyunk. És szeretném, ha ezen tapasztalaton föllelkesülve és föl is bátorodva, úgy indulnánk el majd együttlétünk után, hogy ezt az egységet mindig hűséggel munkáljuk is.

Hogy valóban mindig ott legyünk, ahol a mi Urunk van.

Most még egyszer vissza kell térnem bibliai történetünk elejére.

Azt olvastuk, hogy azok a görögök Fülöphöz és Andrásához fordultak kérésükkel: „Látni akarjuk Jézust!”

Fülöpről és Andrásról el kell mondanunk, hogy teljesítették ezt a kívánságot. Azok a görögök megláthatták Jézust.

A ma Fülöpjei és Andrásai mi vagyunk. Örülünk egész szívvel tanítványvontunknak. Örülünk Krisztus-közelségünknek! De vágyakozó embereknek és elenséges indulatú embereknek is mutassuk meg Jézust! Az életünk bizonyágtételével mutassuk meg a bűn rabságában élő világnak Krisztust, aki meg tud szabadítani. És mutassuk meg sok széthullás jelét viselő világunknak Krisztust, aki valóban egyesíthet.

Egy öregedő Krisztus-tanítvány mondotta el – íme – ezeket a mondatokat. Ez a tanítvány most – tárgyilagosan tartott ígehirdetésének végén – szeretne személyesen bizonyágot tenni Megváltó Uráról. El szeretné mondani, hogy életében mennyi bűnbocsátó irgalmat gyakorolt Jézus Krisztus. És el szeretné azt is mondani, hogy Krisztus a szó legszorosabb értelmében vett rabsága idején, milyen királyi szabadságot tudott adni neki, és hogy milyen boldogság volt ezt a szabadságot megtapasztalni.

El szeretné mondani, hogy milyen édesek voltak életében a keresztyén testvéri egységnek a gyümölcsei abban az időben, amikor a világ keze csak keserűt nyújtott neki.

Most végigvonnlatom tekintetemet ezen a hatalmas gyülekezeten. Azokon is, akik az anyaszentegyházban már sok jó és hű szolgálatot végeztek. Mellettük örömmel látom evangélikus világegyházunk igen sok fiatal képviselőjét: a holnap hordozóit.

Mindannyiótokhoz szólok. Világyülésünk most arra a Krisztusra tekint föl, akinek hatalma van arra, hogy szabadokká tegyen és egyesítsen minket. Együttlétnünknek ezt a központi témáját csak aláhúzni akarom, amikor élettapasztalat alapján a témát így hangsúlyozom:

C s a k Krisztus szabadíthat meg.

C s a k Krisztus egyesíthet.

Ő mondotta: „eljött az óra, hogy megdicsőíttessék az Embernek Fia”.

Testvéreim!

Ez a világyülés szolgálja az Ember Fiának – Jézus Krisztusnak – a dicsőségét! Ámen.

„Hieronymus azt tanítja, hogy a püspökök és presbiterek vagy pásztorok megkülönböztetése csak emberi jogrend szerint történik. A gyakorlat is azt mutatja, hogy mind a kettőnek ugyanaz a hatalma... Csupán a papszentelés jogköre az, ami utóbb megkülönböztette a püspököt a lelkésztől, miután idővel az a rend alakult ki, hogy egy püspök szentelje fel több gyülekezet lelkészét. Isteni jog szerint azonban nincs különbség püspök és lelkész között.”

(Melanchthon: A pápa hatalmáról és elsőbbségéről)

ORDASS LAJOS

Püspöki székefoglaló

Ordass Lajos püspöki székefoglaló beszéde 1945. szeptember 27-én

A kertületi közgyűlés örömmel veszi tudomásul Ordass Lajos püspök felszentelését és őt hivatalába beiktatottnak nyilvánítja. (Kivonat a közgyűlési jegyzőkönyvből)

„Áldott Urunk, a Megváltó Jézus tökéletesen ismerte az ember szívét. Ő mondta: Ahol van a ti kincsetek, ott van a ti szívetek is. (Máté 6,21).

Reformátorunk, amikor 95 tételében világosan meg akarta jelölni, hová húz a szíve, a 62. tételben ezt írta: „Az egyház legfőbb kincse az Isten kegyelméről és dicsőségéről szóló szent evangélium.”

Születésemtől fogva ehhez a kincshez kötözte Isten szívemet. Egyházi tanító családban jelölte ki gyermekségem otthonát. Küzdelmes ifjúság éveiben az evangéliumi hitből éltetett. A szent tudomány utáni szomjúságot Ő keltette fel bennem. Amikor pedig néhány nap híján 21 esztendővel ezelőtt ettől az oltártól bocsátott el a szent szolgálatra, külsőleg szegényen, de szívemben az egyház legdrágább kincsével, az Ő kegyelméről és dicsőségéről szóló evangéliummal indulhattam. Ezt osztozathattam Harta, Mezőberény, Soltvadkert, Budapest-Deák tér gyülekezeteiben segédlelkészi gyakorló éveim során. Ezt vihetem szerteszét a bányakerület misziói lelkészi szolgálatomban. Ennek a fénye köré gyűjthettem tíz éven át Cegléd városi és a tanyavilágban szétszórta híveit. S ez volt a legfőbb, amit a főváros kelenföldi gyülekezetének nyújthattam. E kincshez ragaszkodó szívét őrzött meg bennem, amikor esperesi tisztemben a pesti középső egyházmegye őrévé rendelt, és ezt a ragyogó kincset emelhettem magasra kerületi lelkész-egyesületünk vezetésére rendelt helyemen.

Érzem, hogy ma Isten életem életentőbb fordulójához juttatott. Az egyházkerület gyülekezeteinek és tanintézeteinek jóakarató megbecsülő szeretetét olyan mértékben fordította felém, hogy el kell ma indulnom az egyházkerület kormánykerekéhez és vállalnom kell egyházi életünkben a lelkészi pályán szolgáló ember leg súlyosabb feladatát.

Ha magamra nézek? Saját életem törpesége alázatosságra szorít. Bűneim tudata félelemmel tölt el. Próféták emberi vívódásával élek, mellyel szívesebben futamodnám meg, mintsem hogy az érthetetlen akarat alá odahajtsam magamat. De most Isten szent Fiára nézek. Ő szelíd szóval megcsendesíti ezt a nyugtalan, ezt a megriadt szívet, és úgy mondja ma: „Ahol van a ti kincsetek, ott van a ti szívetek is.” Az Ő ujsa mutat az egyház legdrágább kincsére, az Isten kegyelméről és dicsőségéről szóló szent evangéliumra.

Az egyházat tehát, melyet szolgálnom kell, Isten a legfőbb kincs hordozójává tette a világon.

Az egyházat, – melyet a világ alapjainak megvettetésekor fundált; – melynek ígérete nyomán vezette hajdanidőkben mindazokat, akik őt keresték; – melyet Jézus Krisztus mennyei üzenet tolmácsolásában ragyogtatott fel; – melyet a hűsvéti nyitott sírnál megdicsőített; – melyet a pünkösti Szentlélek kiárasztásával gyermekei meleg lelki otthonává tett; – melyet sokszor vetett szenvedések küzdelmei közé, hogy mindig újra megmutassa a halálon diadalmas szeretet hatalmát; – melyet tagjainak hűtlensége miatt sokszor megalázott; hogy a megváltásra választottak a bűnbánat mélységeiből hozzá térjenek meg – és amelyre minden imádkozó nemzedék boldogságára újjáélesztő Szentlelkét árasztotta, hogy emberi erőtlenségből az Ő dicsősége ragyogjon. Az evangélium hordozója az egyház, melyről az evangélium Ura azt mondotta, hogy ég és föld elmúlnak, de az Ő beszéde soha el nem múlik. Az egyházat alapította úgy, hogy rajta a poklok kapui se vehessenek diadalt.

Az első szó legyen tehát ma egy biztatás önmagam és mindazok felé, akik ma sok szorongással féltik az egyházat; az egyházat nem kell féltenünk! Áradásnál, tűznél, pusztító szenvedélynél, szeretetlen gyűlölködésnél, háborúk rombolásainál erősebb az egyház, és ezért – legyőzhetetlen.

Itt tehát nincsen okunk gonddal redőzni homlokunkat.

Azonban az a megnyugtató biztonságérzet csak addig tart, míg az egyházat nézem. De ha ma élő híveinek táboraát figyelem, és ha mérlegelem azokat a feltételeket, melyek között gyülekezeteink ma élnek, ha szemembe ötlenek erőtlenségünk jelei, akkor mást mondani hogyan is lehetne ennél: nagyon félttem az egyház tagjait.

Nézem az egyház földi szemmel látható képeit. Romok tárulnak elém. Régi büszkeségünk, ez a templom, mely falai közé fogadott, szintén magán hordozza a háború fájó harapásainak jeleit. S nem ez az egyetlen, nem is a legsúlyosabban sérült. Templomok, iskolák, lelkészlakások, intézmények épületein tátonganak a súlyos sebek és nyugtalanítanak.

Pedig ez nem minden, ami aggodalmat kelt. Nem kisebbítem a külső bajok jelentőségét, ha azt mondom, hogy ha csak ezekkel a gondokkal kellene szembenéznünk, boldogoknak vallhatnók magunkat.

Több félténivalónk van azokban az élő lelkekben, akik ma az egyház tagjai. Vannak közöttük, akik ma reménytelenségben hányódnak, de holnapra meg akarja nyerni őket magának az Úr. Ma koldusok, holnapra királyi gazdagságban élhetnek. De alkalmasak vagyunk-e arra, hogy Isten elérhesse általunk céljait? Még jobban aggaszt, hogy vannak, akik ma hivatalosak, de holnap lehetnek kirekesztettek, ma a hit lángja melegíti meg őket, holnap kilophatja lelkükből Isten szeretetét a világ. Meg tudjuk-e őket őrizni?

Valahányszor a háború szekere végigvágat a világon, mindig megtelnek az országutak üldözött vándorokkal. De minden háborús külső vándorlásnál nagyobb méretűnek látom azt a hontalan kóborlást, amelyre a ma élő ember lelke van ítélve. A világon milliószámra indultak el az emberek új lelki otthonok keresésére.

Igazában mindez akkor válik számunkra nyomasztó teherrel, ha őszintén ajkunkra tódul a bűnvallás szava. Hogy a világ idáig jutott el, annak nem kis mér-

tékben oka a mi erőtelen igehirdetésünk, az egyházban élők evangélium-cáfoló életfolytatása és mindannyiunknak sok hűtlensége. Széles rétegek sodródtak el az egyháztól. Vártuk, mikor eszmélnék önmagukra és mikor fordulnak vissza hozzánk. Aztán pedig távollétükbe belenyugodtunk. A világban forduló érdektől vezérelt kezek társadalmi vagy műveltségi határvonalakat húztak, és mi az egyházban ezeket a határvonalakat elismertük.

Világos dolog, hogy az ilyen bajok láttán a mi feladatunk nem lehet a jajveszékés. A tetre indulás parancsa hangzik felénk. Istenről minden idők hívei azt vallották, hogy Ő minden ürömpohár mélyére gyógyító cseppet is helyezett.

A romok láttán Ő akar újjáépítésre indítani. Hátha az embereknek, akiknek nem volt drága a templom, amíg ősök áldozata nyomán épen állt, drágává lesz akkor, amikor önmegtagadással nekik kell azt megújítaniok.

Az eltávolodottak láttán meg kell mozdulnia bennünk az őszinte szeretetnek, és abban a meggyőződésben kell egyházi munkánkat végeznünk, hogy az egyház kincsében, az Isten kegyelmének szent evangéliumában mindaz a segítség megvan, amelyre a tévelygő ember rászorul.

És a határvonalakon áthágtottakra gondolva vállalunk kell, hogy soha-soha el nem ismerhetjük az egyházi szolgálat elé odaállított határsorompókat. Nincsen olyan határsorompó, amelynek átlépésére az evangélium munkásainak Urától kapott útlevele érvénytelen volna! Az egyház igehirdetésének joga is, kötelessége is a határok átlépése. S amikor az idegenbe szakadtak megkeresésére indulunk, akkor szívünkkel kell beleélnünk magunkat abba a helyzetbe, amelyben ők élnek. Az egyház eredményes missziót ősi idők óta csak ezzel a feltétellel tudott folytatni.

Az egyházban élők bajait, az egyházban munkára hivatottak feladatait néhány mondatba sűrítettem. Mégis úgy érzem, hogy így is félelmetesen nagy az egyház szolgálat-parancsa.

Püspöki hivatásom megkezdésekor tehát joggal riaszt a kérdés: hogyan kezdjek hozzá?

S mielőtt indulok, követem Isten ujjmutatásának irányát.

Látom magam előtt mindenek előtt az ősz kormányost. Majd nyolcvan esztendő sok élettapasztalatával gazdag. Félévszázadnál hosszabb ideig szolgált Istent az egyházban, huszonhét évet pedig egyházkerületünk élén. Ő maga vallotta ma hallotta az építésre szóló parancsot. Kellott Isten akarata szerint rombolnia is. Isten kötelezte szólásra vagy tűrő hallgatásra. Magot vetett példaadó szorgalommal, és volt néha aratása is. Látott békességes napokat, de tanúja volt kimondhatatlan erejű viharoknak. Szeme megszokta, hogy a napi gondoknál távolabb lásson, és így megtanulta élesen nézni a messziséget. Tudja, hol mély a víz. De azt is, hol rejt hajjai alatt kudarcot eredményező zátonyt. Boldognak vallom magamat, hogy tanácsra szorultan hozzá fordulhatok, és útmutatást tőle remélhetek.

Emlékezetemben meglevenednek azok a nyilatkozatok, melyek elődöm ajkáról hangzottak ismételten, hogy milyen zavartalan együttműködésben tudták az egyházat szolgálni elnöktársával. Most én nevezhetem kerületünk felügyelőjét elnöktársamnak, és bizalommal építek az egyező lélek erejére.

Egyházi életünk kérdései az egyház egész egyeteméhez, de a kerületekben is rendszerint azonos feladatok megoldása elé állítják a vezetőket. Abban bízom tehát, hogy vívódásokban és az öröm áldásaiban egyaránt számíthatok egyházegyetemünk felügyelőjének és püspöktársaimnak, a kerületek elnökségeinek támogató segítségére.

Az egyházmegyék felügyelői és esperesei felé bizalommal tekintek. A velük való rendszeres együttműködésre sok várakozással építetek, és hiszem, hogy belőle egyházunk java származik.

Ha Isten munkatársak felől kérdezem, akkor látom, amint rámutat a gyülekezetek pásztoraira. Mindenki biztonnal természetesnek találja, ha ma leghosszabban rajtuk nyugtatom meg tekintetemet. Mindannyiukat nézem. Azokat is, akik élettapasztalatokkal gazdagodva öregedtek meg, akik sórványok küzdelmes sorával vívódnak vagy nagy gyülekezetek gondjait hordozzák magukon, akik az iskola falai között tanítómunkát végeznek vagy egyesületek élete által akarnak több szintet adni egyházi életünkbe vagy akik a kezdés gyakorló éveiben állanak. Szolgatársaim valamennyien édes testvéreim.

Lelkésztársaim! Tisztünk összefoglaló, mondhatnám egyetlen parancsa Jézus Krisztus igéjének és rendelt szentségeinek szolgálata. Ezt kell végeznünk templomban, iskolában, betegség mellett, alkalmas és alkalmatlan időben. Minden igemegszólaltatásunkban Isten teljes üzenetét kell tolmácsolnunk: az ember bűnéről és Isten kegyelméről. Ez Isten reánk bízott parancsa, és erre van szüksége a világnak. Azért kérlek benneteket, vizsgáljuk meg magunkat lelkiismeretesen, mennyire vagyunk alkalmasak a tisztség hű betöltésére.

Pestalozzi egy alkalommal így imádkozott: „E gyermekek érdekében, akiket reám bízta, tégy jobbá engemet.” Azt hiszem, ha nem is ugyanezzel a kifejezéssel, de szemünk előtt a gyülekezettel velem együtt sokan imádkoztatok már így. Igehirdető tisztünk jobb ellátása szükségességét régebben érezzük már. Ezért beszélünk a kérdéstről ismételten is. Nem szabad ma sem megállanunk. Amennyire igehirdetésünket általában ismerem, úgy látom, úgy érzem, hogy újulásra továbbra is szükségünk van, mert inkább élünk az írástudók korában, amikor megbecsüljük ugyan a régi eredményeket, de nem élünk a próféták korában, mely az új előhozatalára szorít minket a Szentlélek erejével.

Nézetem továbbá önmagunkról az is, hogy nekünk adott képességeinket nem aknázzuk ki eléggé. Már kiképeztetésünkben is van valami túlzott egyenruháítás. Pedig az egyházban ránk váró feladatok elvégzéséhez bizonyos fokú szakirányú képzés egészségünkre és megerősödésünkre válik. Teológiai fakultásunk földrajzi elhelyezkedése ezen a téren gátakat támaszt ugyan, de akaratunk megfeszítésével legyűrhetjük ezeket a gátakat. Örömmel látnám a lelkeszi állomáshelyeken a speciális képességeket fejlesztő lelkészeket.

Legfőbb törekvésünknek az önmagunk képzése terén természetesen a teológiai tudomány ápolását kell tekintenünk. Őszintén nézve e kérdés szeme közé, tartozunk önmagunknak a vallomással, hogy leginkább megelégedtünk a teológiai tudomány másodkézből elfogadott eredményeivel. Tudomásul vettük, hogy külföldi evangélikus egyházi körben foglalkoznak ilyen munkával és készségesen

elismertük, hogy eredményeikben a külföld teológusai jobbat tudnak felmutatni nálunk. Ha helyesen ítélem meg a helyzetet, akkor ez a mankó alighanem eltörött. Következik ebből az, hogy megtanuljunk mankó nélkül járni. Tervem, hogy a többi kerület lelkészeivel együtt munkaközösséget létesítsünk. Fel kell mérnünk a szükségletet, számot kell vetnünk képességeinkkel, és hozzá kell látnunk a sok örömet rejtegető munka elvégzéséhez úgy, hogy az alkalmas embert az alkalmas helyen szólaltassuk meg. Meg vagyok győződve arról, hogy nekünk is, de egyházunk közönségének is áldására fordul ilyen elhatározásunk és annak keresztülvitele.

Ne éreztétek tapintatlanságnak, ha még egy kényes kérdést is érintek. A Jézus Krisztusban való hit a világ előtt mindig abban nyilatkozik meg, hogy testvéri közösséget létesít. Boldog az az egyház, amelynek papjai egymást tudják hordozni Istentől vett szeretetük erejével. De tudom, hogy ezt mennyire nehéz a valóságban elérni. A lelkek ellensége igen jó hadvezér. Ért ahhoz, miként rendezze el segítőit csatasorba. Ilyen segítői: a természetek különbözősége, az életnézetekben kifejezésre jutó eltérések, az összeütközésekre alkalmas helyzetekben való vigyázatlanság, a másik előhaladásán érzett irigység, az el nem intézett ellentétek vagy gyanúsítások, sebzett hiúság és ki tudná elsorolni az egész légiót? Mindez előidézheti az egymás iránti bizalom hiányát. pedig Krisztus ügye szenved vereséget, valahányszor nem tud rámutatni a világ a szent szolgálatban állókra a régi mondással: „Lám, mennyire szeretik ezek egymást.” És százszorosán jaj, ha az ilyen ellentétek még a gyülekezetek életében is éreztetik hatásukat.

Mindezt nem ítéletnek mondtam, hiszen magam a bűnösök sorából kivonni nem tudom. Figyelmeztető intés akart lenni a szavam.

Munkatársakat keresve még szélesebb körben tekintek szét. Evangélikus egyházunknak sohasem a lelkészek voltak csak szolgálattevői. A papnak ma már a legkisebb gyülekezetben sem érhet el mindenüvé a gondoskodása. Hát még a tömeggyülekezetekben!

Szívem bizalmával fordulok egyházunk diakoniai munkájában szorgoskodó diakónusok és diakonisszák felé. Ők a legkönnyebben érthető nyelven, a szeretet által munkálkodó hit nyelvén hirdetik az evangéliumot. Szeretném majd erre a szolgálatra hívogató szavamat elmondani mindenütt, amerre az egyház ügyeiben tett utaim elvezetnek.

Egyházunk ősi szervezete rendel a lelkészek mellé segítőket a gyülekezetek felügyelőiben és presbitereiben. Boldogan teszek vallomást arról, hogy eddigi szolgálatom folyamán láttam közöttük sok olyat, aki tisztségét áldott buzgósággal töltötte be. De általában is szeretném, ha a gyülekezetekben a munkára kész és alkalmas munkásokat mind foglalkoztatnók, hogy ne kelljen a régi kifogással vagy váddal hivatkozva állniok: „Nem volt, aki megfogadjon minket.”

Érzem, amint most Isten megérinti szívemet és figyelmezz tesz egyházunk erősségeire: az iskolákra. Nem szeretnék egyoldalúságba esni, hogy senki lírai ellágyulással ne vádolhasson. Ezért megvallom, hogy már igen sokszor állottam iskoláink kérdése mellett aggódással. Nem csupán az aggasztott, hogy létjogosultságukat mind sűrűbben megkérdőjelezték, hanem az is, hogy egyházi iskoláink

sokszor levetették azt, ami éppen különleges értéküket adta: az egyháziasságot. Aggasztott, hogy a vonásukat nem féltették és nem őrizték hívebben és nem domborították ki öntudatosabban. Aggasztott, hogy amikor a tanítástügy egyenruhásítása volt divatos, szinte versenyre keltek a divat megvalósításában.

De ennek előrebocsátása mellett mégis a szeretet vallomását a bíráltnál sokkal erőteljesebben kell szóhoz juttatnom. Magam – mint érintettem – egyházi szolgálatban álló tanítói családban neveltetem. Tanulmányaimat az elemi iskolától a theologiai akadémiaig egyházi iskolákban végeztem. Természetesnek találhatja tehát mindenki, ha szívem szeretetével nőtem össze velük: elemi iskoláinkkal, középiskoláinkkal és skandináv tanulmányi időm során népfőiskolával is, melynek magyar talajba való ültetésében őszintén örvendeztem. A magunk egyházi iskoláin át tanultam megbecsülni a más felekezetek tanintézteit is.

Tanítástügyünk magyar földön is az egyház tanító szolgálatából nőtt ki. Felekezeti iskoláink – és én ma természetesen elsősorban evangélikus iskoláinkról beszélek – egyetemes nemzeti célok szolgálatában állottak. Soha osztálykülönbséget nem tettek. Szeretném most lélekben ideszólintani mindazokat, akik egészen egyszerű sorból származva tehetségük alapján, szegénységükből a nemzet egyetemének napszámosaivá vagy éppen vezetőivé váltak. Az évszázadok micsoda pazar pompája tárulna elénk! Büszkén gondolok iskoláinknak múlt szolgálataira. Éppen ezért ideálként ezek az iskolák állanak előttem.

A közelmúlt években az államhatalom hirdette, hogy felkarolja a tehetséges falusi és tanyai gyermekeket. Mivel anyagi eszközei bőszegesebben álltak rendelkezésére, mint nekünk az egyházban, fényes internátusokat és iskolákat tudott létesíteni. De megdöbbsentett, amikor egyik fényes iskola fényes internátusában a kis első gimnazista tanyasi gyermek egy-két hónap után már arra kérte mezítlában látogatóba érkezett anyját, hogy többé ne jöjjön be hozzá, mert szégyenkezik miatta.

Magam mezítlában kis diák voltam. Egyházi iskoláinkban ez szégyenkezést nem okozott. Büszkén gondolok vissza rá máig is, és meg vagyok győződve afelől, hogy fényűzésmentes, szegénységükben is hivatásuk magaslatán álló iskoláink azok, amelyekre és amelyekhez hasonlókra szükségünk van. Koldussá lett nemzetünk számára mégegyszer példaadó lehet a nemesen viselt szegénységben élő felekezeti iskola! Az államhatalom akkor cselekszik legjobban saját érdekében, ha az egyházak iskolája iránti hálatartozását azzal rója le, hogy működésük elé akadályt nem gördít. Egyházunk pedig akkor hű önmagához, ha az ősök áldozatát meg nem tagadva maga is szakadatlanul és örömmel áldoz iskoláira, tudva, hogy bennük rejlik jövője.

Futó szóval említettem az államhatalmat. Ha szolgálatomra indulóban a jövő felé nézek, vizsgálnom kell az egyház helyzetét az államban is.

Vesztett háború után, végleges medrét még meg nem talált állami életünk irányában bajos volna a mai helyzet alapján szólni. Ezért elvileg mondom, hogy természetesnek tartom, hogy az egyház, amely az állampolgárok összességét akarja szolgálni, közeli érintkezést tartson fel azzal a hatalommal, melynek Istentől rendelt hivatása, hogy a jogrend eszközeivel gondozza ugyanazt a népet és elősegítője

legyen minden jó ügyének. Az evangéliumból merített felfogásom szerint a jogrend Jézus Krisztus evangéliuma után a nép közösségének legdrágább kincse.

Az államhatalomnak minden oka megvan arra, hogy az egyház munkáját megbecsülésben részesítse. Nem tekintheti az egyházat az állami élet egykönnyen elmellőzhető mellékszervének vagy az állam munkája egyik elhanyagolható ágának. Isten az egyházra kovászt bízott. Ennek pedig az a hivatása, hogy az emberek egész közösségét átjárja. Az egyház az államhatalomnak önzetlen segítője lehet. Ezért megint csak saját érdekében cselekszik az államhatalom, ha utat nyit az egyháznak arra, hogy az evangéliumot minél szélesebb körben terjeszthesse. Főként a nevelés idejében élő gyermekek és ifjak között, de a legkisebb társas közösség, a család életének megszentelése által is. Hiszen az egészséges család az egészséges állami életnek is tápláló forrása.

Az egyház sokban segítheti az államhatalmat. Híveit az egyház a törvény és a jó társadalmi rend feltétlen megbecsülésére neveli. Amikor gyermekeinkhez az egyház nevében szólunk, az első gyermekeleckék közé tartozik Isten ősi szent tízparancsolata, melynek máig sem lehet egyetlen pontját büntetlenül áthágni. Híveit az egyház szeretetközösségbe vezeti, és ezzel az államnak önzetlen szolgálatra is kész polgárokat ajándékozik. Az állampolgárok szociális gondozása munkájában az államnak nemcsak az a feladata, hogy törvényhozással írja meg a kötelességeket, hanem az ő érdeke, hogy a megvalósítást olyan emberek végezzék, akik a törvény betűit lelkükkel tudják elevenné tenni. Beszédes példáját láttam ennek Koppenhágában. Az egyháztól elidegenedett fővárosi vezetőség mintegy húsz esztendő előtt az egyházi munkások teljes kikapcsolásával akarta a dán főváros szociális gondozását megoldani. Sok csúfos kudarc volt szükséges ahhoz, hogy az elmellőzött egyházi munkásokat újra visszahívják, mert az evangéliumon kipróbált hűségük nélkülözhetetlennek bizonyult.

Az államhatalom felé szóljon azért ma a józan figyelmeztetés, hogy saját érdeke szem előtt tartásával hagyja érintetlenül az egyházi iskolák mellett saját tanintézetekben is a vallásoktatást. Az egyház tagjai felé pedig hirdetem, hogy jogukat érvényesítsék, és a tanítás ügyéért felelősektől kívánják meg mindig gyermekeik teljes lelki nevelését.

Az egyház őrizze meg az állammal szemben szabadságát mindig olyan nagy mértékben, hogy a nép sorsfordító nehéz óráiban és küzdelmeiben is lehessen az egyház az állam lelkiismerete és az evangélium alkut nem ismerő szolgálója. De ugyanakkor kösse össze magát az egyház olyan szorosan az állammal, hogy magának tudja vallani mindig maradéktalanul a haza népének inségét, bűnét, örömét és jó reménységét.

Ha az idők parancsát helyesen értelmezem, akkor most jutottunk el oda, hogy az egyházaknak közös munkában kell összefogniok. Csak a falai közé életidegenen elhúzódó egyháziasság lehet annyira vak, hogy ezt meg ne lássa. Anyaszentegyházunkban nem lehet ilyen rövidlátásra vállalkoznunk, mert borzasztó dolog csak gondolni is arra az ítéletre, mely a keresztyénséget alapjaiban rázná meg akkor, ha a világ békekességhez juttatásának nagy parancsához most hűtlenné válnék. Világos, hogy helytállni az óriási földadat teljesítésében magára hagyottan

az egyes egyházi közösség képtelen. Isten Krisztus egyházának minden történelmi ágát együtt akarja látni, és megalkuvás nélküli engedelmességet követel.

Az első világháború után megtörténtek a kezdeti lépések. A mi feladatunk a megkezdett munkát be is teljesíteni.

Az egyházak őszinte együttműködése gondolatának mindenekelőtt is magunkban kell helyet adnunk. Élünk a magunk egyházában úgy, hogy szívünket az egész keresztyénség ügye tüzesítse át. Imádságunkban viaskodjunk az egyetemes világegyházért. Mert ha érte imádkozni tudunk, akkor már nem nehéz dolgozni is érte.

Egyvallású országokban az egyetemes egyházi összefogásért, mint eszméért szoktak lelkesülni. Mi, magyar földön ezt naponként szolgálhatjuk a gyakorlatban. Hiszen itt egybeszövődnek minden faluban és városban felekezeteink, sőt együttélésünk egészen a családi otthonig ér el. Ezeket az összekötöző szálakat ne messzük el, sőt fogjuk szorosabbra. Sértő polémia, határvillongások szűnjenek meg a nemzeti és társadalmi életben, de mindenekelőtt is a családok körében. Vegyük vizsgálat alá a múlt tévedéseit és küszöböljük ki őket. A reverzális harc is mit eredményezett? Szájunkban a keserűség íze, a családokban a békétlenség, de áldása sehol nem mutatkozott. Olyan sok minden utal a gyakorlati életben egymásra. Közösen vagyunk felelősek népünkért. Közösen kell megvédelmeznünk a keresztyénség alapelveit a jog, a szociálpolitika, a nevelés területén. Kérdezem azért: lehet-e ezekre gondolva nem egyeknek lennünk?

Vágyjal nyúl lelkem az evangéliumi szeretet alapján egymást támogató egyházi szolgálat álma után, éppen ezért egyházkormányzó munkámban a magam részéről ezt keresem és ezt szolgálom.

Végül pedig tekintetemet azok irányába fordítom, akik ma nincsenek itt. A világ evangélikussága és annak képviselői felé. Ünnepeinknek éppen csak a híret tudtam kijuttatni hozzájuk. Hiszem azonban, hogy lélekben ma ők is itt vannak. És hiszem, hogy eljő az idő, amikor – éppen az egyházak szolgálatának áldott eredményeképpen – megbékült népek a bizalom jegyében közelednek ismét egymáshoz. Akkor majd a hiányzók is itt lesznek. Segítenek majd együtt viaskodni Istenért, az egyház ügyéért, és akkor a gazdagító evangélium nyomán bizonytalanság sok romból, mely ma a halált hirdeti, élet sarjad, a testvéri együttérzés meleg lelke nyomán.

Addig is, akkor is és örökké is tőlünk, az egyház munkásaitól és tagjaitól, akik megismertük az Isten kegyelmének és dicsőségének áldott evangéliumát, az egyháznak ezt a drága kincsét, azt akarja a megváltó Krisztus, hogy ahol van a mi kincsünk, ott legyen a mi szívünk is. Adjuk hát oda mindannyian maradéktalanul a szívünket a szent evangéliumnak. Testvéreim, higgyétek meg! Érté Isten!"

BOLERATZKY LÓRÁND

Az Ordass-per

(Jogi szempontból)

*„Légy, mint a szirtfok, melyet
a hullámok folyton csapkodnak;
az pedig rendületlenül áll
s körülötte elcsendesül
a habzó forgatag.”*

(Marcus Aurelius: Elmélkedések
Bpest, 1943, 70. l.)

Az evangélikus püspökök ellen indított koncepciós perek sorában a Turóczy Zoltán tiszakerületi püspök ellen 1945-ben háborús bűntett miatt indított per¹ után kétségkívül az Ordass Lajos bányakerületi püspök ellen lefolytatott uzsorabírórsági eljárás keltette a legnagyobb feltűnést. Ennek a pernek az adott kiemelkedő nemzetközi jelentőséget, hogy Ordass püspök 1947 óta a Lutheránus Világszövetség első alelnöke lévén, széles körű nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett. Nyilvánvaló volt a per politikai jellege ugyannyira, hogy ez az ügy végső soron a kelet és nyugat közti viszony egyik fontos alakító tényezőjévé vált.²

Még jóval a pert megelőzően egyre több jel arra utalt, hogy a kormányzat Ordass Lajossal végső leszámolásra készül, akár koncepciós per útján is.³

Ennek oka az volt, hogy a püspök az evangélikus egyház identitásának és integritásának védelme érdekében tántoríthatatlanul szembeszállt az államhatalom beavatkozási kísérleteivel, elsősorban pedig az iskolák államosítására irányuló törekvésekkel. A tárgyalások során Ortutay kultuszminiszter, Reök Iván egyetemes felügyelő, valamint Mihályfi Ernő és Darvas József megnyilvánulásaiából, – akik közül az utóbbiak egyébként az egyházban akkor semmiféle tisztséget nem töltöttek be – nyilvánvalóvá vált a kormány szándéka. De ezt erősítette meg Tessényi János methodista szuperintendens bizalmas közlése is, akit az ÁVH a püspök figyelésével bízott meg svájci útja kapcsán. A sajtó is ösztözet zúdított Ordass Lajosra, amely ellen védekezni sem lehetett.⁴

A büntető eljárás névtelen feljelentés alapján indul meg s az egyetemes egyház irodájában 14 nyomozó végzi a házkutatást, illetve a dokumentumok összegyűjtését.

¹ Bernáth Zoltán: *Justitia tudathasadása*. Budapest, 1993, 77. l.

² Mikko Malkavaara: *(Luterilaisten yhtettä rautaesiripun lakeutuessa. Lutheran contacts at the fall of the iron curtain)*. Helsinki, 1993, 549. l.

³ A koncepciós pernél valós tények hamis összefüggésbe hozatalával előre elhatározott eredményt kívánnak elérni, akár oly módon is, hogy a védelem tanúit nem hallgatják ki.

⁴ Ordass Lajos: *Önéletrajzi írások*. Válogatta, sajtó alá rendezte és utószót írta Szépfalusi István. Bern, 1985, 303, 319. l.

Bár a feljelentő személye továbbra is homályba vész, a háttérben kétségkívül olyan személy állhat, aki az egyház belső viszonyait ismerte és szembenállt a püspökkel. Az a körülmény, hogy a hatóságok a névtelen feljelentésnek hitelt adtak, azt mutatja, hogy a „névtelen” feljelentés találkozott az állami szervek elképzelésével.

1948. augusztus 24-én, éppen Lajos napon éjjel után tartanak Ordass Lajos lakásán házkutatást és számos iratot visznek el tőle, majd előállítják a gazdasági rendőrség Csokonai utcai épületébe, ahol kihallgatják, majd este hazaengedik.

Az Üllői úton szerez tudomást arról, hogy még aug. 24-én Radvánszky egyetemes felügyelőt és Vargha Sándor egyetemes főtitkárt letartóztatták, majd aug. 28-án Turóczy Zoltán püspöktől arról értesült, hogy a kormány lemondását követeli, s erre szeptember 8-án délig ad haladékokot. Ennek teljesítése esetén lehetővé tennék neki és családjának külföldre távozását.

Ordass Lajos tisztában volt azzal, hogy a kormány ígérete: hazug, de a lemondás gondolatát végül is lelkiismereti okból nem vállalta. Lehetetlen lett volna számára még azon az áron sem, hogy kiengedik külföldre, mert ekkor semmivé teszi mindazt, amiért eddig küzdött.¹

Még utoljára szeptember 5-én a Deák téren prédikált, hogy aztán nyolc évre néma maradjon, aztán este a rendőrség újra a Csokonai utcába vitte, ahol először három napot pincében töltött, majd zsúfolt közös zárkában helyezték el.²

Az ügyészi eljárást dr. Alpár András folytatta le, a vádirat aláírója dr. Alapy Gyula volt. Alpár a letartóztatási határozatot szinte bocsánatkérően hirdette ki, miután előzőleg közölte, hogy bár nem tartja a püspököt bűnösnek, utasítása van az eljárás lefolytatására. A püspök erre azt felelte, hogy nehéz lesz a lejtőn megállni.³

A védelmet dr. Kardos János ügyvéd látta el, akit református egyházkerületi gondnoknak választottak meg, mivel azonban nem akart Bereczky Albert püspökkel együttműködni, tisztéről lemondott.

Az 1948. szept. 28-án megnyitott tárgyalást dr. Csajthay Ferenc tanácselnök vezette; a tanácsnak rajta kívül négy ülnök tagja volt.⁴

Az ügyész vádját az írásbeli vádindítvánnyal egyezően Ordass Lajos és Vargha Sándor ellen a 8.400/1946 ME sz. rendelet 1. §/2. bek. pontjában foglalt rendelkezés megszegése folytán a 12. § 1. bek. 1. tételében meghatározott büntett miatt, míg Vargha Sándort, mint önálló tettet a rendelet 4. § 1. bek. b. pontjában foglalt tilalom megszegése folytán ugyancsak a 12. § 1. bek. 1. tételében meghatározott büntett (aranyérme elzalogosítása), továbbá Vargha Sándort, mint önálló tettet a

¹ Uo. 325. l. és Terray László: Nem tehetett mást. Bpest, 1990, 99. l.

² Uo. 335. l.

³ Alpár András néhány év múlva – más ügyből kifolyólag – büntetőeljárás alá került és szabadságvesztés büntetésre ítélték. – 1956-ban külföldre távozása előtt Ordasstól elnézésért kért.

⁴ Ülnökök voltak: Krausz János, Erdős Bertalan, Ilon Károly és Goldmann Sándorné, közülük kettőt előzőleg az IM-be hívtak, ahol megfelelő „eligazításban” részesültek.

BTK 355. §-ba ütköző s a 356. § 2. tétele szerint minősülő sikkasztás büntetével vádolja.¹

Mint hogy jelen tanulmányunk csak Ordass Lajosra vonatkozó résszel foglalkozik, csupán megjegyezni szeretnénk, hogy Radvánszky Albert egyetemes felügyelő ügyét a bíróság 1948. szept. 30-án angina pectoris rohama miatt elkülönítette² és ebben a perben Vargha Sándorral kapcsolatban is ítéletet hozott.

Védő indítványt terjesztett elő az uzsorabíróság hatásköre hiányának a megálgapítása iránt, arra tekintettel, hogy véleménye szerint a jelen vád tárgyává tett cselekmény a közgazdaság érdekeit sem súlyosan nem sértette, sem nem veszélyeztette. Ellenőrző szakértőként dr. Szladits Károly egyetemi tanár kirendelését, hiteles gyorsírók, illetve angol tolmács alkalmazását indítványozza.

A bíróság a hatáskör leszállítására irányuló indítványt elutasítja arra tekintettel, hogy a 291.000 dolláros összeg jelentős összegnek tekintendő, s így az uzsorabírósági hatáskör megáll, egyéb vonatkozásban azonban az indítványnak helyt ad.³

Ordass Lajos bűnösségét nem ismerte el. Előadta, hogy az egyház szervezeti felépítésénél fogva nem tartozott munkaköri köteletségéhez az anyagi ügyek intézése, annak ellenére, hogy a segélyelosztó bizottságban tagsággal rendelkezett.

Előadta, hogy 1947 februárjában Svájcba, Svédországba, Dániába indult, mivel azonban Genfben Michelfelder, az amerikai Lutheránus Egyház képviselője lehetővé tette, útja kiegészült az USA-ban történt utazással. Úticélja az volt, hogy az egyházat ért súlyos háborús károk helyrehozatalához segélyeket szerezzen. Amerikában dr. Fry New York-i püspök tanácsára előadói körútra indult. Ők és Empie közölték, hogy az összeg összegyűjtése után 250 ezer dollárt kívánnak hat éven keresztül a magyar evangélikus egyház részére juttatni.

Hazatérte után az amerikai egyház végül is 150 ezer rendes és 100 ezer dollár rendkívüli segélyt szavazott meg és az 1947-ről visszamaradt 41 ezer dollár folyósításáról intézkedett. Az összesen 291 ezer dollárról szóló értesítést ő és az egyetemes egyház is megkapta, és átadta az egyetemes egyháznak.⁴ Mivel hivatali kötelessége nem volt további lépések megtételére, mást nem tett ebben az ügyben.

Előadja továbbá, hogy 1947. április 21. és június 14. közti időben volt az egyház lelkeszi elnöke, de ebben az időben semmiféle külföldi segély nem érkezett.

Az 1947-ben érkezett 30 ezer dolláros segéllyel kapcsolatban ő is részt vett a Nemzeti Banknál folytatott tárgyalásokon és a Gazdasági Főtanács az egyház részére 100 ezer Ft prémiumot biztosított és a jövőre nézve is ígéretet kaptak hasonló juttatásra.

¹ Hiteles gyorsírói jegyzőkönyv a külföldi követelés be nem jelentésének büntetével és egyéb bűncselekményekkel vádolt dr. Ordass Lajos és társai ügyében az Uzsorabíróság külön tanácsa előtt 1948. szept. 29-én reggel tartott főtárgyalásról (Mb. XIX/1 15.495/1948. Vádirat száma: Bp. államügyészség 1948. á. ü. 101.680/5. sz.)

² Jegyzőkönyv 135. l.

³ Jegyzőkönyv 5. l.

⁴ Jegyzőkönyv 14. l.

Előadta végül, hogy az ígért összeget segélynek tekintette, „reménységnek tekintettem”, hiszen az ő jóindulatukon vagy szeretetükön múltott.¹ Volt olyan eset is, amikor nem jött meg a segély.

Vita támadt az Empie által írt levél „commitments” értelmezésén, amit a szakértő „kötelezettségnek”, Ordass viszont „közlésnek” értelmezett.

A fentieket Radvánszky Albert is megerősítette vallomásában.

Stráner Dezső Nemzeti Bank szakértő közölte, hogy a devizabejelentést írásban kell megtenni, de arra nem tud nyilatkozni, hogy Amerikában egy gyűjtés-ígéret követelést jelent-e vagy sem.²

Védő bizonyítás-kiegészítése indítványát Pap László ref. teol. tanár tanúkénti kihallgatására a külföldi segélyek átutalásának lebonyolításával kapcsolatos kérdésekre nézve a bíróság elutasította.

Alpár András vádját változatlanul tartotta fenn az Empie levélben közölt 291 ezer dolláros követelés bejelentésének elmulasztásával kapcsolatban. Az egyház vezetősége az ajándékot nem utasította vissza, így az ajándékozás kétoldalú ügylétté vált, s az összeg felett rendelkezési jogot nyert, a bűncselekmény tehát megvalósult. A perelhetőség kérdése az ügyben indifferens. A bejelentési kötelezettségre nézve nem vehető figyelembe az egyházi alkotmány előírása, amely egyébként erről nem is rendelkezik, hanem az volt erre köteles, aki közreműködött a követelés létrehozásában, az összegek lehívásában, illetve a levelezésben.³

Dr. Kardos János védőbeszédét azzal kezdte, hogy a Munkácsy-képre és a Bibliára utalva azt mondhatná: Íme az ember, aki itt áll a bíróság előtt. Úgy indult nehéz útjára, mint egy apostol, nem volt egyebe csak a Genfig szülő útiköltsége. Groteszkül hat, hogyha Ordass többet szerzett volna az evangélikus egyház és egyben a közgazdaság számára, akkor büntetése akár tízszerese is lehetne.

Jogi védekezését három pont körül csoportosította. Az első: a Nemzeti Bank tudott a külföldi segélyekről, hisz a Gazdasági Főtanács két ízben is prémiumot utalt ki az egyháznak. Ez a bejelentés „százszor több erkölcsileg, mint egy blanketta kitöltése, de jogilag is.” Ha ez mégsem volt elég, hiánypótlásra fel kellett volna szólítani.

A leendő segélyekről szóló tájékoztatás Empie-től jött, aki nem volt illetékes személynek tekinthető, hiszen a folyósításra Michelfelder volt jogosult.

A segély jogi természetét vizsgálva arra az álláspontra helyezkedett a védő, hogy az nem consensuális contractus, hanem reális contractus, vagyis sem nem ajándék, sem nem ajándékozási ígéret. Nem a saját vagyonukból ígért Empie, hanem harmadik személytől gyűjtöttek és az összeget felosztották a rászoruló evangélikusok között. Abból kiindulni, hogy hitelezői és adósi viszony keletkezett, jogi képtelenség. Egyáltalán hogy volna ez perelhető? Ez nem követelés, naturális obligáció. Sem kár, sem veszélyeztetés nem történt, a Nemzeti Bank a valutához hozzájutott, sőt 100 ezer, illetve 800 ezer Ft prémiumot ki is fizetett.

¹ Jegyzőkönyv 20. l.

² Jegyzőkönyv 156. l.

³ Jegyzőkönyv 185. l.

A tekintetben, hogy ki és mikor köteles a bejelentést megtenni, az a helyes álláspont, hogy amíg a pénz meg nem érkezik, addig az amerikaiak tulajdonában és rendelkezése alatt van, a bejelentési kötelezettség csak a megérkezéskor keletkezik annak bizonytalan volta miatt. Téves az az álláspont, hogy az köteles bejelenteni a külföldi valutát, aki az üggyel foglalkozott, nyilvánvalóan azt terheli ez, akinek hivatali kötelességéhez tartozik. Igazságos ítéletet kér.¹

Ordass Lajos az utolsó szó jogán klasszikusnak mondható nyilatkozatában beszélt arról a lelki nyugalomról, amely az utolsó öt hét alatt szüntelenül eltöltötte s megerősítette abban a tudatban, hogy helyesen járt el. Egyházát és hazáját kívánta szolgálni, amelyért senkitől sem várt köszönetet, legfeljebb arra gondolt, hogy hazája a maga szószólóin keresztül „annyit talán elmond, hogy egy szegény egyszerű ember a maga képességei szerint igyekezett a rombadőlt hazát és egyházat az újjáépítésnek a munkájával szolgálni”. Beszédét így fejezte be: „Lehet, hogy amikor önök lelkiismeretük mérlegére engem és cselekedeteimet ráhelyeznék, ítéletet fognak mondani, bűnösnek fognak hirdetni és ezért büntetést fognak szabni rám. Ezt is alázatos szívvel és csendesen elfogadom. Egyelőre fátyollal takart és érthetetlen lesz számomra az Isten akarata, de elfogadom alázatos lélekkel Istentől, mert tudom, hogy elítéltetésemben is az ő áldott akarata fog megvalósulni.”²

A bíróság 1948. október 1-jén este negyed 9-kor hirdetett ítéletet. Az ítélet indokolásának a kihirdetése egy órát vett igénybe.

Az ítélet rendelkező része szerint³ dr. Ordass Lajos és Vargha Sándor vádlottakat a 8.400/1946 ME sz. rendelet 1. § II. bek. b/ pontjában, illetve a 13. § első bekezdésben foglalt kötelezettség megszegése folytán a 17. § I. bek. első tételében meghatározott s külföldi adóssal szemben fennálló követelés bejelentésének szándékos elmulasztása által elkövetett bűntettben találta bűnösnek s ezért Ordass Lajost két évi fegyházra, 5 év hivatalvesztésre és 3000 Ft mellékbüntetésre ítéli.

Az uzsorabírótság az ítélet indokolásában megállapította, hogy vádlottak bűnösségét Empie 1948. március 20-án kelt levelében foglaltakra alapítja, amely szerint azonnal lehívható lenne 216 ezer, később pedig 75 ezer dollár. Mivel időközben különböző összegek lehívására sor került a bejelentési kötelezettség elmulasztása 91 ezer dollár viszonylatában megállapítható. A bíróság a vádlottak védekezését nem fogadta el, mert az Empie-levelében foglaltakat ajándékozási ígéretként értékelte, melyet az egyház elfogadott, sőt egy részét le is hívta, s köteles lett volna legkésőbb 48 órán belül legalább a fennmaradó 91 ezer dollárt a Nemzeti Banknak bejelenteni írásban, mert a szóbeli közlés nem elég. Közömbös, hogy az adós személye megnevezhető-e, illetve peresíthető-e.

A bejelentésre Ordass és Vargha is köteles volt, mert Ordass szerezte meg a juttatást, ő értesült erről, és a felhasználás tekintetében neki volt döntő szava, s mivel korábban is eljárta az MNB-nél, nem hivatkozhat arra, hogy nem volt hivatali köte-

¹ Jegyzőkönyv 190–204. l.

² Jegyzőkönyv 219–220. l.

³ Az Mb. XIX/1 – 15.495/5/1948 számú ítélet 11 lap terjedelmű.

lessége. Egyébként maga az Empie-levél a hivatalos fordítás szerint „elkötelezettségről” tanúskodik.

A bíróság vádlottak részéről szándékosnak tekintette a mulasztást. Nyomatékos súlyosbító körülményként értékelte a bíróság, hogy a hároméves terv kivitelezése idején követték el; a büntetlen előélet, nős, családos állapot csak kisebb mértékben volt értékelhető, bár a BTK. 91. §-nak az alkalmazását indokoltnak látták.

Az ítélet a kihirdetéssel jogerőssé vált, az ellen fellebbezésnek helye nem volt, így a büntetés végrehajtását azonnal foganatba vették.

*

Ordass püspök ellen az egyházi fegyelmi eljárás megindításához a döntő lökést Ortutay kultuszminiszter 1950. jan. 2-án kelt levele adta meg,¹ bár nyilvánvaló, hogy ez csak meggyorsította az eseményeket.

A Reök Ivánhoz címzett levélben ez olvasható:

„Szükségesnek tartom, hogy figyelmét felhívjam Ordass Lajos püspök elleni egyházfegyelmi eljárás lefolytatására. Az egyházfegyelmi eljárás lefolytatásának hiánya már eddig is több bajnak forrásává lett.”

Reök Ivánnak Szabó József püspökhöz 1950. márc. 13-án keltezett leveléből megállapítható, hogy – Turóczy Zoltán javaslatára – március 20-ra azoknak a bányakerületi lelkészeknek a részére hívtak össze megbeszélést, „akik az egyetemes közgyűlésen az elnökséggel ellenkező állásponton voltak”, az indokolás szerint azért, mert alkalmat kívántak nekik adni, hogy elgondolásukat az Ordass-ügy megoldására nézve kifejtessék.”²

A márciusban összehívott egyetemes közgyűlés feladata volt a püspök esetében is illetékes külön fegyelmi bíróság tagjainak megválasztása. A közgyűlésnek az alkotmánnyal össze nem egyeztethető lebonyolítása ellen, amely a Reök által javasolt hat fegyelmi bíró helyett másokat választott, a közgyűlés 27 tagja petícióval élt. Ezeket behívatta, és akik nem voltak hajlandók a petíciót visszavonni, azokat hivataluktól felfüggesztette, így többek között Dedinszky Gyulát, Zászkaliczky Pált, Murányi Györgyöt és Bártfay-Kellő Gusztávot.³ Így, mivel Zászkaliczky Pál automatikusan elveszítette fegyelmi bírósági tagságát is, ifj. Pröhle Károlyt, mint póttagot hívták be.

A fegyelmi tárgyalást megelőzően Reök Iván, illetve Turóczy Zoltán Rákosi-nak azt az ördögi üzenetét közvetítette a fegyelmi tanács tagjai részére, hogy amennyiben az egyházi bíróság ítélete nem lesz elmarasztaló, Ordass Lajos, Keken András és Kendeh György ellen hazaárulás és kémkedés miatt büntető eljárás fog indulni és halálbüntetést kiszabása várható. Nagyobb nyomaték kedvéért Keken Andrást és Kendeh Györgyöt három nappal korábban letartóztatták, majd internálták és tanú van rá, hogy a bíróságon már hozzáálltak a hármuk elleni per előkészítéséhez. A bírakat ily módon lelki kényszer alá helyezték – és a le-

¹ Az ET VIII. tc. 47. §-a értelmében „A vallás- és közoktatásügyi miniszter megkeresésére az eljárást hivatalból kell megindítani.”

² Lásd ad 357/1950 sz. alatt.

³ Terry László i. m. 130–131. l.

mondás helyett, amely kockázattal járt volna – és egy részük végül arra a döntésre jutott, hogy a fenti három személy életének megóvása érdekében Ordass elítéltése mellett kell szavazniok.¹

De hogy milyen lelki tusán mentek keresztül, mutatja, hogy az egyik bíró már az ítélet meghozatalának a napján egyházi bírói tiszteréről lemondott, „mert azt lelkiismeretével egyeztetni nem tudja”, a másik pedig pár nappal később „az önmagával való számvetés” kapcsán döntött hasonlóképpen.²

Úgy tűnik az iratoknál elfekvő fogalmazványból, de Ordass részére 1950. március 29-én kelt s a börtön igazgatósága által kézbesíteni kért levélből is, hogy eredetileg három fegyelmi okra kívánták a vádat alapítani, mégpedig az egyház békéjének izgatással való megzavarására, az egyházi tekintélynek foglalkozással való lealacsonyítására, végül pedig az állami büntetőtörvény alá eső olyan cselekményre, amely egyházi érdeket is sért.³

Az egyetemes felügyelő, mint az egyházi külön fegyelmi bíróság elnöke, Ordass Lajos fegyelmi ügyében a tárgyalást 1950. április 1-jén de. 10 órára tűzte ki, melyre a bíróság tagjait, az „egyetemes főügyészt”, a jegyzőkönyvvezetőt, vádlottat és védőjét idézni rendelte. Csakhogy a március 29-én kiállított idézés és a tárgyalás között alig három nap volt, s aligha lehetett jóhiszeműen elvárni, hogy Ordass Lajos, akinek az idézését az igazságügy-minisztérium márc. 30-án vette át, – hogy a tárgyaláson megjelenjen. Az elgondolás nyilván az lehetett, hogy ne is vegyen részt, akárcsak Kardos János védő, aki március 31-én kelt levelében azt közölte, hogy a fegyelmi eljárásra meghatalmazása nincs, így azon Ordasst képviselni nem tudja.

A fegyelmi tárgyalásról felvett jegyzőkönyv tanúsága szerint a tárgyaláson jelen vannak: dr. Reök Iván, a külön fegyelmi bíróság elnöke, Turóczy Zoltán, dr. Velsz Aladár, Molitórisz János, Scholz László, dr. Koritsánszky Ottó, ifj. Pröhle Károly, Aradszky György, a bíróság tagjai, Groó Gyula jegyzőkönyvvezető, Fejes László egyetemes „főügyész” közvádoló.⁴

Elnök a tárgyalás megnyitása után megállapítja, hogy Ordass Lajos nem jelent meg, és kijelenti, hogy távollétében is megtartható a tárgyalás. Ez természetesen nem felel meg a valóságnak, mert csak akkor lett volna megtartható, ha Ordass Lajos idézése szabályszerű lett volna, vagyis vétíve visszaérkezett volna annak bizonyosságául, hogy az idézést átvette. Arra nézve sincs nyilatkozat a jegyzőkönyvben, hogy védő miért nem jelent meg.⁵

¹ Ordass Lajos: Önéletrajzi írások, Bern, 1985, 392. l. Dr. Koritsánszky Ottó végrendeletéből és egy másik bíró halála előtti nyilatkozatából váltak ismertté a tények. (393. l.)

² Lásd 465 sz. alatt a levelet.

³ ET. VIII. tc. 35. § 1 c/, g/ és j/ pontok.

⁴ Dr. Rédey Sándor és Bertha Benő bírák táviratilag közölték, hogy részt venni nem tudnak betegségre hivatkozással. (Fejes László főügyészt nem sokkal utóbb Kondorosra kitelepítették.)

⁵ ET. VIII. tc. 71. §

Közvádoló indítványára elnök a tanácsot megalakultnak jelenti ki annak ellenére, hogy a külön tanács csak 13 tagú tanácsban határozatképes;¹ s mivel a tanács csak 12 tagból állt, ez eleve törvénytelené tette az eljárást.

A tárgyaláson részt vett egyik bíró szerint az volt a bírák álláspontja, hogy minél több eljárási szabálytalansággal eleve dokumentálni kívánták az eljárás törvénytelen voltát. Elképzelhető, hogy volt olyan bíró, aki ilyen álláspontot képviselt, mégis úgy gondolom, hogy általánosítani nem lehet; mindenesetre a tárgyalástól távolmaradás lett volna a legegyszerűbb módja az eljárás elleni tiltakozásnak.

Közvádoló a nyilvánosság kizárását indítványozta, – Lehel László és Goetsche Ernő (nyilván elírás) kivételével, akik hallgatóként résztvehettek. A bíróság az indítvány értelmében határozott.

Margócsi Emil előadó-bíró ismertette az ügyet; a jegyzőkönyvből azonban nem tűnik ki, hogy sor került volna az uzsorabírósági jegyzőkönyv ismertetésére. Ismertette ezenfelül Michelfelder 1949. július 8-án kelt levelét, melyben a segélyvel kapcsolatos álláspontját ismétli meg.

Közvádoló végindítványában azt kérte, hogy a bíróság panaszlottat nyilvánítsa az ET. VIII. tc. 35. §-ában meghatározott fegyelmi vétség elkövetésében vétkesnek és egyben indítványozta az ET. VIII. tc. 36. § 5. pontjában írt hivatalvesztés kimondását is.

A külön fegyelmi bíróság az ügyészi indítvánnyal egyezően állapította meg Ordass Lajos terhére az ET VIII. tc. 35. § j/ pontjában foglalt fegyelmi vétség elkövetését és ezért őt a viselt egyházkerületi püspöki hivatalból való elmozdításra ítélte. Bár az ítélet indokolásából megállapítható, hogy a bíróságnak nem áll módjában az uzsorabíróság előtt lefolytatott ügygel érdemben foglalkozni, mégis megállapította, hogy Ordass Lajos az elmúlt időszakban és belátható időn belül sem tudja a püspöki tiszttel járó kötelességeit teljesíteni, ami egyházi közérdeket sért, és ezért a fegyelmi vétség meg volt állapítható.

A tárgyalási jegyzőkönyvből és mellékleteiből nem állapítható meg, hogy a bírák miként szavaztak, holott külön jegyzőkönyvet kellett volna felvenni és az iratokhoz kellett volna csatolni, ha a határozathozatal nem egyhangú.² Azon már nem lehet csodálkozni, hogy ez is elmaradt.

Ma már köztudott, hogy a titkos szavazás során a különbíróság nyolc tagja üres szavazócédulát adott le, négy pedig igennel szavazott a püspök elmozdítása mellett.³ Ilyen szavazati arány mellett, amikor a törvénytelenül megalakult különbíróságból is csak négy bíró szavazott a fegyelmi vétség megállapítása mellett, a nyolc üresen hagyott szavazat mellett törvénytelennek tekinthető a marasztaló ítélet.

A fegyelmi ítéletet a váci Állambiztonsági Büntetőintézet közlése szerint 1950. ápr. 17-én kézbesítették.

„Kevésszer éreztem magamat életemben annyira megalázva, mint akkor, amikor a börtöntisztviselő szinte megvető utálattal mondta, hogy ezek után, hogy az

¹ VIII. tc. 11. §.

² VIII. tc. 82. §

³ Terray László i. m. 133. l.

egyház ítéletet hozott ellenem, nem hivatkozhatom arra, hogy az államhatalom igazságtalanul ítélkezett fölöttem” – állapította meg keserűen.

Azután a történelem homokóráján lepergett hat esztendő, melyet Ordass Lajos teljes visszavonultságban élt át.

Csak Sztálin visszaéléseinek a XX. pártkongresszuson történt nyilvános feltárása nyújtott reményt arra, hogy a koncepciós ítéletek felülvizsgálatára előbb-utóbb nálunk is sor fog kerülni. Az erjedési folyamat az 1956 őszén Galyatetőn ülésező Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának ülésezése folyamán a külföldi egyházi vezetők és az államhatalom képviselői között lezajlott tárgyalásokon vezetett eredményre, amikor állami részről ígéretet tettek az 1948-ban hozott ítélet felülvizsgálatára.

1956. október 5-én valóban sor került a Legfelsőbb Bíróság részéről a budapesti uzsorabíróság külön tanácsa részéről Mb. XIX/1 15.495/1948/5 számú ítéletnek dr. Ordass Lajos terhére vonatkozó részének hatályon kívül helyezésére, mivel az ítélet törvénysértő, és a vád alól bűncselekmény hiányában való felmentésére.²

A legfelsőbb Bíróság a tényállást lényegében az uzsorabírósági ítéletben foglaltakkal egyezően állapította meg, de az abból levont jogi következtetést, hogy kit terhel az evangélikus egyház részéről a bejelentési kötelezettség, tévesnek találta.

Az Empie-féle levélben jelzett s az ítélkezés alapjául szolgáló 291 ezer dolláros segélyre vonatkozó ígéretet az Evangélikus Egyetemes Egyház javára tették, tehát az összeget egyedül az egyház szerezhette meg. Ordass Lajos a segély kieszközlése ügyében csak közbenjáróként, nem pedig „megszerző”-ként szerepelt, tehát ezen az alapon bűnösségét megállapítani nem lehetett. Az összeg felett csak azok rendelkezhetek, akik az alkotmány értelmében az egyház gazdasági ügyeiben rendelkezési jog birtokában voltak. Az ET II. tc. 81. §-a szerint az egyetemes iroda, illetve az EA 156. § értelmében az egyetemes felügyelő. Ordass Lajost bejelentési kötelezettség azon az alapon sem terhelte, hogy rangidős püspök volt 1948. ápr. 22–jún. 14. közti időben, de azon az alapon sem, hogy a bejelentés elmaradásáról tudomása lett volna, mert adat nincs arra, hogy erről tudomása volt, de egyébként is ennek csak a jó- vagy rosszhiszeműség szempontjából lenne jelentősége.³

Annak a ténynek, hogy a bíróság bűncselekmény hiányában mentette fel, az lett volna a következménye, hogy az elszenvedett szabadságbüntetés miatt kártalanításra tarthatott volna igényt, ezzel a joggal azonban nem kívánt élni.

Három nappal később, október 8. napján sor került az egyházi rehabilitációra is.⁴ Az Egyetemes Egyház Törvényszéke megállapította teljes ülésében, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyetemes Egyház különbírósága által 1950. április 1-jén hozott 452/1950 számú ítélete alaki és anyagi jogszabálysértések miatt tör-

¹ Ordass Lajos: Önéletrajzi írások, Bern, 1985, 374. l.

² A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának 1956. október 5. napján kelt B. törv. I. 1584/1956/2 sz. határozata.

³ Ordass Lajos: Önéletrajzi írások 559–560. l.

⁴ Az Egyetemes Törvényszék teljes ülésének 1956. október 8. napján hozott 798/1 sz. ítélete. Lásd Ordass i. m. 561–562. l.

vénysértő és ezért hatályon kívül helyezi. Nevezettet minden joghátrány alól mentesíti. Kimondja teljes rehabilitációját és egyházjogi szempontból úgy tekinti, mint aki ellen nem volt folyamatban egyházi fegyelmi eljárás. Megállapítja, hogy megilleti erkölcsi és anyagi kártérítés.

Az ítélet indokolása részletesen kitér azokra az alaki és anyagi jogszabálysértésekre, amelyek valósággal nyüzögtek a fegyelmi ítéletben.

Így a különbírószági ítélet az uzorabírószági ítéletre volt alapítva, anélkül, hogy a fegyelmi bíróság a koncepció per részleteit ismerte volna. Mivel az alapper jogalapja megdőlt, Ordass Lajos nem követhetett el fegyelmi vétséget. Egyéb-ként nem állapítható meg, hogy a cselekmény sértette volna az egyház érdekeit.

Az egyetemes felügyelő nem tartotta meg a törvényes előírásokat, amikor az eljárást megindító határozatában nem adta elő azokat a tényeket és bizonyítékokat, amelyek az eljárás alapjául szolgáltak.

Elmulasztotta a panaszlottat nyilatkozattételre felszólítani.

Mellőzték a vizsgálati szakot és ennek kapcsán a panaszlott meghallgatását.

Törvénsértő volt a tárgyalás előkészítése, mert a törvénszék elnöksége nem győződött meg arról, hogy az idézés kézbesítése panaszlott és védője részére szabályszerűen megtörtént-e.

Törvénsértő volt a védelem mellőzése, annál is inkább, mert Kardos János közölte a bírósággal, hogy meghatalmazása nincs az eljárásra, és az idő rövidege miatt nem áll módjában védencével kapcsolatba lépni.

Ugyancsak törvénsértő volt az egyházi bíróság megalakítása, mert azon 13 tag helyett csak 12 vett részt.

Az ítélet nem állapított meg tényállást, mivel csak arra utalt, hogy a bíróság nem tudott az uzorabírószág előtt lefolytatott ügygel érdemben foglalkozni.

A fegyelmi ítélet nyilván nem térhetett ki a legfontosabbra: arra a terrorizáló módszerre, amellyel Reök Iván előre biztosítani kívánta Ordass egyházi hivatalától történő elmozdítását.

Amikor a Legfelsőbb Bíróságon Ordass Lajos a rehabilitálást kimondó ítéletet meghallgatta, Jeszenszky Ferenc bíró ezekkel a szavakkal köszöntötte: „Lajosom, soha többé ez nem fordulhat elő.”¹ Sajnos, ezek a szavai nem igazolódtak be. Alig három évnek kellett eltelnie, s 1958 júniusában Ordass másodszer is, ezúttal véglegesen félreállították szinte ugyanazok az állami és egyházi vezetők, akik annak idején a rehabilitációjánál közreműködtek.

Befejezésül álljon itt annak a Paul Empie-nek az Ordassra emlékező sora, aki a perben felhasznált levelével Ordass igazságát támogatta:

„Ordass Lajos Isten embere volt egyházának legkritikusabb szakaszában. A háborúban szétrombolt országban arra buzdította népét, hogy életüket hajthatatlan hittel és bátorsággal építsék fel. Kortársai között toronymagasan emelkedett ki ez a szellemi óriás... Életének és munkájának gyümölcsei eljövendő nemzedékek számára lesznek áldássá.”²

¹ Ordass Lajos: Önéletrajzi írások, Bern, 1987, 557. l.

² Útitárs, 1979, I. szám 2.1.

ORDASS LAJOS

Az utolsó szó jogán...

Mélyen tisztelt Tanácselnök úr! Mélyen tisztelt Különytanács!

Azokhoz, amiket ügyem védelmében a védöm szóvá tett, nem sok hozzáfűzni valóm van. Csak egynéhány mondat erejéig kívánom igénybe venni a mélyen tisztelt különytanács figyelmét.

Az alatt az öt hét alatt, amióta ez az eljárás folyik, bőségesen volt időm magamba nézni és fölvetni magamban azt a kérdést: hol, miképpen vétkeztem, kell-e éreznem valami mulasztást vagy bűn feletti lelkiismeretfurdalást. Sokszor kérdeztem ezt meg imádságban Istentől is. A választ egész világosan megkaptam, abban a mérhetetlen lelki békességben, amellyel Isten az utolsó öt hét alatt szüntelenül eltöltött.

Én hitemnek nagyon sok gyümölcsét tapasztaltam meg életem eddigi folyamán azon az úton, amelyen egy falusi tanítóotthon szegényes körülményei között mezítláb indultam el – addig a pontig, ahová öt héttel ezelőtt eljutottam. Éreztem hitemnek azt a gyümölcsét is, amelyet mi lelki békességnek nevezünk, de soha életem eddigi folyamán Isten olyan csendes békességgel meg nem ajándékozott, mint ezekben a napokban, amelyek pedig mindenképpen alkalmasak lettek volna arra, hogy fölborítsák belső csendemet. Amit szolgálatomban elvégeztem, úgy éreztem, hogy a köz érdekében teszem. Egyházamat és azon keresztül hazámat akartam szolgálni. Amikor arról az utamról, – amelyről olyan sok szó esett perem folyamán – visszatértem, azzal a kifejezett kéréssel fordultam egyházi hatóságomhoz, hogy ne juttassanak sem a nyilvánosság előtt, sem magánbeszélgetésben köszönetet kifejezésre azért a szolgálatért, amelyet Isten akarata szerint sikerrel végeztem. Természetes, hogy nem emeltem semmiféle igényt arra, hogy hazám fejezzen ki ebben a tekintetben köszönetet. Nem is gondoltam, hogy ebbe a kérdésbe egyáltalán bele fog szólni. Ha gondolatomban megfordult volna ez, akkor talán mindössze arra gondoltam volna, hogy hazám a maga szószólóin keresztül annyit talán elmond, hogy egy szegény egyszerű ember a maga képességei szerint igyekezett a rombadőlt hazát és egyházat az újjáépítésnek munkájával szolgálni.

A köz területén szolgáltam. Közismert mindenki előtt, aki a köz harcaiban áll, hogy ott sebeket lehet kapni. Nem titkolom a mélyen t. Tanács előtt, hogy én most sebet hordozó ember vagyok. Önök ítéllettelre fognak visszahúzódni, az Önök lelkiismeretére fogják ráhelyezni mindazt, ami itt a per folyamán velem kapcsolatosan elhangzott. Nem tudom, mi lesz ez az ítélet. Ha lelkiismeretük arra fogja Önöket kényszeríteni, hogy engem fölmentsenek az emelt vádak alól, akkor úgy érzem, hogy az a seb, amelyet a közért folytatott munka mezején a harc közben kaptam, nem lesz olyan sajtó és nem lesz olyan véres, hogy a közért teljes odaadással és önzetlenséggel tovább ne dolgozzam. Kész vagyok rá és örömmel, Isten segítségével bizonyosan el is érném, hogy elfelejtsem, ami öt hét emlékeire

tartozott. Kész vagyok visszatérni a munkának arra a mezejére, ahol Isten áldásával hazát és egyházat szolgálni tudok.

Lehet, hogy amikor Önök lelkiismeretük mérlegére engem és cselekedeteimet ráhelyezik, ítéletet fognak mondani, bűnösnek fognak hirdetni és ezért büntetést fognak szabni rám. Ezt is alázasat szívvel és csendesesen elfogadom. Egyelőre fátyollal takart és érthetetlen lesz számomra az Isten akarata elítéltetésem esetén, de elfogadom alázasat lélekkel Istenemtől, mert tudom, hogy elítéltetésemben is az Ő áldott akarata fog megvalósulni.

„...nincs joga a zsinatnak, hogy olyan rendszabályokat és dekrétumokat alkosson, amelyeknek csak egy céljuk van, a zsarnokság, vagyis hogy olyan hatalma és jogköre legyen a püspököknek, hogy azt rendelhesék, amit akarnak és mindenki remegjen tőlük és engedelmeskedjék nekik. Ellenkezőleg joga van és kötelessége is, hogy ilyesmit a Szentírás értelmében elkarhottasson. Péter az első levelében ezt mondja: „Ne uralkodjatok az Úr népén!” (5,3) és Krisztus Lukács 22,26-ban így szól: „Vos non sic, ti pedig nem úgy (ti. mint a világi uralkodók), hanem aki a legnagyobb köztetek, az legyen a ti szolgátok’... Joga van a zsinatnak, hogy bizonyos rendszabályokat alkosson, de azzal a kikötéssel, hogy alőször is ne növeljék a püspökök zsarnokságát, másodsor, hogy a nép számára szükségessé, hasznosak legyenek, és a tisztas, jó rendnek alapul szolgáljanak.”

(Luther: A zsinatokról és az egyházról)

ORDASS LAJOSNÉ

Az élet és halál Ura hazahívta a hosszúra nyúlt vándorúton megfáradt gyermekét, Ordass Lajosnét született Kirner Irént. Baráti Körünkben a fővédnöki tisztet töltötte be. Kevesen tudták, hogy élénk figyelemmel kísérte könyvkiadói tevékenységünket, és szolgálatunkat erősen támogatta is. Hazamenetele fájdalmas veszteség Baráti Körünk számára. Hamvait a farkasréti temetőben helyezte el egy szép számú gyülekezet, s hálás szívvel fogadtuk Isten vigasztaló evangéliumát Zászkaliczky Péter Deák téri lelkész szolgálatával.

Emléke, szolgálata teremjen drága gyümölcsöket közöttünk.

ZÁSZKALICZKY PÉTER

Igehirdetés

D. Ordass Lajosné temetésén, Budapesten, 1995. június 28-án

ALAPIGE: Ezeket azért mondom nektek, hogy békességetek legyen én bennem. A világon nyomorúságatok van, de bizzatok: én legyőztem a világot! (János 16,33)

Kedves Testvéreim! Szeretett, lélekben közeli Családtagok!

Ezt az igét egyszer egy sírkövön láttam, egy németországi temetőben.

Szeptemberi vasárnap délután volt. A csendes, őszi napsütésben felkerestem a város temetőjét. Minden idegen volt: az élők és holtak, a temetőt járó látogatók és a nevek a sírokon. De valahogyan mégsem éreztem magam idegennek. Ismerősek voltak a sírok virágai, Krisztus győzelmét hirdette ott is a sírköveken a kereszt, és megszólítottak a sírkövekbe vésett igék is. Az egyik közülök Jézus felolvasott szava volt. Jól ismertem: Jézus búcsúbeszédeiből való. Prédikáltam is róla. Mégis, ott, akkor felfénylött számomra. A sírkertben új ragyogást kapott, új mondanivalót, üzenetet hordozott sírkövön, temető csendjében, a halállal, az elmúlással kapcsolatban.

Azt az üzenetet, amit ott kaptam, és azóta bennem él, szeretném most megosztani veletek. Szeretném meghirdetni úgy, hogy Ordass Lajosné testvérem hamvai mellett is áldássá, békességet teremtővé válják Jézus szava. Nem azért, mert én mondom, mert tőlem bármi is függne. Hanem mert az élő Jézus szava. Egyszer ő szólította meg ezzel a mondattal tanítványait, ma is ő szólít meg bennünket is oda-átról, úgy, hogy itt van mellettünk és velünk. Szava hordozó, megtartó hatalom volt Ordass Lajosné – Irénke néni életében is: Bizzatok, én legyőztem a világot!

Az ORDASS LAJOS BARÁTI KÖR - 1995.szeptember hó
30-án, s z o m b a t o n d.e. 10 órakor a
a kelenföldi gyülekezet belmissziói termében
/bejárat a Magyar István utca felől/
tartja évi rendes közgyűlését.

Erre a beszámoló együttlétre szeretettel hiv-
ja és várja a Baráti Kör tagjait és barátait:
a Baráti Kör Elnöksége.

Budapest, 1995.szeptember 19-én.

D. ORDASS LAJOS
1901-1978

Jézus győzelméből élt Ordass Lajosné is, és vele ti is, családtagok.

Jézus halálának és feltámadásának győzelme ez. Ott van Jézus közvetlenül a kereszttel közelében. „Miatán ezeket mondta Jézus, kiment tanítványaival a Kedron patakon túlra – folytatja János a búcsúbeszédet –, ahol a patakon túli kertben hamarosan megkötözik őt. Tudja, mi vár rá. De tudja azt is, ami tanítványai sorsa lesz. Nem csinál belőle titkot: „A világon nyomorúságatok van.”

Jézus tanítványainak sorsa tehát üldözés, nélkülözés, szenvedés. A világ szorongatást hoz: próbára teszi a tanítvány hitét, el akarja szakítani Urától, sőt üldözi. De Jézus ott van övéi mellett a legnehezebb helyzetekben is, – sőt akkor igazán: bízzatok, én legyőztem a világot.

Győzelméből élt Ordass Lajosné is. Mi más tartotta meg? Ki más tarthatta meg?

A nyomorúság sorsává lett neki is. Nem ő állt a nagy küzdelmek reflektorfényében, – ő csak csendesesen hordozta azok hátrányos következményeit. Megismerte azt a félelmet, hogy akit megszeretett, akinek oldalán a Deák téri templomban kimondta: „holtáig el nem hagyom”, ez bekövetkezhet a világ, a tébolyult hatalom könyörtelen eltiprásából is. Élnie kellett nehéz anyagi gondok között. A napi kenyérért, megélhetésért való küzdelemben, kukoricacsuhéból font cipők varrásától, sálak, kendők, kesztyűk kötéséig, és művirágfestésig mennyi mindennel kellett foglalkoznia! Élt kínos beosztásban, hogy mindenre jusson. Élnie kellett jövőtökért való aggodásban, látva azt is, hogyan zárják le előttetek a továbbtanulás útját.

A nyomorúság sorsává lett neki is. Gyermekkoromból élesen belém rögződő emlék: beszámoló a házkutatás utánról. Amikor a hír után szüleim odamentek, még minden úgy volt, ahogyan előző éjjel a nyomozók hagyták: kiforgatott fiókok, szekrényekből kihányt ruhák, leforgatott könyvespolcok és az elvitt férj, édesapa reménytelen hiánya. A beszámoló mégsem egy kétségbeesett feleségről szólt, aki lakása és élete romjain panaszkodik, aki sír és magába roskad, aki keserűen zúgolódik. Mindez annyira természetes lett volna, – de akkor bizonyára elfelejtem a beszámolót. Gyermekként, alig tízévesen megéreztem egy titkot, amit csak később értettem meg igazán, hogy mit jelent ilyen helyzetben Jézus. Az a békesség, amit ő adhat egyedül: „Ezeket azért mondom nektek, hogy békességetek legyen énbennem.” Ami megszületett Ordass Lajosnéban is sorsa csendes tudomásulvételében. De amit vállalt tanítványként egy életen át, azt csak Jézussal lehet! Hiteles tanítvány számomra alázatos háttérszolgálatával, férje, sorsának elfogadott következményeivel. Jézus győzelme ez életben, mert Krisztus ereje diadala kiárad övéire is.

Éljetek ti is ebből a győzelemből!

Nektek is nyomorúságatok van, ez most a halál rátok parancsolt helyzete: a nyomorúságnak fordított eredeti bibliai szó szomorúságot is jelent.

Átéltétek ezt vele kapcsolatban korábban is, amikor egyre erőtelenebb lett, egyre gyengébb és csendesebb. Amikor nem tudtatok, mert nem lehetett rajta

segíteni. S átélitek most, a temetés órájában is. Átélitek azt, amit igazi mélységében tulajdonképpen alig fog fel az ember. „Értem, hogy anyám eltemették, de nincs, és nyugtalan vagyok” – írja József Attila is, és tündök tovább: „Ezt nem értem. És érthetetlen, hogy mindig így lesz ezután.” Versét tizenhat évvel édesanyja halála után írta. A józan ész azt mondja: értem, értenem kell. A szív számára mégis érthetetlen, hogy mindig így lesz ezután.

A józan ész itt is azt mondja: értenetek kell, hogy 90 év terhével megpihenni vágyott, s lassan feladta. Mégis fáj, jogosan, hiszen édesanya csak egy van. És nektek elsősorban nem egy fénylőn tiszta nevű püspök felesége volt, hanem édesanya, családjánya, nagymama és dédszülő.

De bízzatok, én legyőztem a világot!

Ezt mondja Jézus. És ezt Jézus mondhatja egyedül, hiszen szaván túl egy kereszt és egy kinyílt sír győzelme volt ez. Egy sírkő üzenete volt nekem egyszer, idegen város idegen sírjának üzenete. Jézus üzenete egy sírkövön: bízzatok! Győztem bűnön, halálon, gonoszságon, reménytelenségen, megásott és betemetett, majd újra megásott sírokon, enyészeten és kárhazaton. Bízzatok édesanyátok hamvai mellett, s majd szüleitek sírjánál: nem itt a vég!

Megtartó reménysége volt ez Ordass Lajosnénak is. Kedves ígéjét a gyászértesítésre nyomattátok: „Tudom, hogy az én Megváltóm él, és utoljára az én porom felett megáll!” Ami utolsó, az csak a földi élet távlatában az. Az utolsó szavak, amelyeket őrzünk. Az utolsó találkozás, amit emlegetünk. Az utolsó út, amelyre hamarosan elindulunk. De legutoljára még a Megváltó cselekszik: jön porainkhoz és életre hív.

Itt megnézzük egymást utoljára. Kimondjuk az utolsó szavakat. Könnyesen vagy befelé sírt szomorúsággal elkísérjük egymást az utolsó útra. De tudjuk, amit ő is tudott, hogy él az ő Megváltója, ami Megváltónk. Adja békességét nyomorúságban és szomorúságban is, életben és halálban is úgy, ahogyan csak ő tudja adni egyedül.

Adja békességét, – és ez a szó a Szentírás eredeti nyelvén üdvösséget is jelent. Ámen.

TERRAY LÁSZLÓ

Ordass Lajos és Eivind Berggrav

Elfogadott tényként forog közkézen az a megállapítás, hogy Ordass Lajos a pártállammal szembeni magatartását skandináv, elsősorban norvég példák nyomán alakította ki. Legvilágosabban ezt Veöreös Imre fogalmazta meg: „...magatartását és irányvonalát kétségtelenül a németországi hitvalló egyház küzdelme, főként pedig Eivind Berggrav oslói püspök példája alakította”.¹

Eivind Berggrav (1884–1959) hazájának határain túl is jól ismert. Nemcsak a német megszállás (1940–45) alatti norvég egyházi harc legendás hírű vezetője volt, hanem 1950-től 1954-ig egyike volt az Egyházak Világtanácsa elnökeinek, 1947-től tíz éven át pedig elnöke a Bibliatársaságok Világszövetségének. Több nyelven jelentek meg róla monográfiák és átfogó jellemzések.²

Berggravnak a Lutheránus Világszövetség hannoveri nagygyűlésén 1952-ben tartott előadása, „Állam és egyház lutheri szempontból” (Staat und Kirche in lutherischer Sicht) erős visszhangot keltett és élénk vitát váltott ki Németországban.³ Kevesebbet foglalkozott a kutatás azzal, hogyan és milyen mértékben gyakorolt Berggrav hatást testvéregyházak vezetőire, például olyanokra, akik a háború után totális pártállamokkal álltak szemben. Így Ordassra tett hatásával sem foglalkozott eddig a norvég és német nyelvű irodalom. A legújabb, igen részletes, több mint 500 oldalas Berggrav-életrajz⁴ másfél oldalon foglalkozik az 1948-50-es „Ordass-ügygel”. Más életrajzok⁵ csak mellékesen térnek ki Berggravnak az ún. szocialista országokbeli egyházakhoz való viszonyára.

Hasonló a helyzet, ha az ember az Ordass Lajosra vonatkozó (magyar nyelvű) irodalmat vizsgálja, – azzal a különbséggel, hogy Ordass Lajosról egyelőre alig jelent meg tanulmány. Svéd és újabban amerikai teológusok érdeklődnek iránta, van köztük, aki magyarul tanul, hogy közelebbről megismerkedhessen vele. Életrajza a magyar nyelvű olvasó számára jól ismert.⁶ De saját egyházában még nem

¹ *Veöreös Imre*: A harmadik egyházi út 1948–1950. Budapest, 1990, 129. o.

² Az egyik legfrissebb monográfia a német *Arnd Heling* disszertációja: *Die Theologie Eivind Berggravs im norwegischen Kirchenkampf. Historisch-Theologische Studien zum 19. und 20. Jahrhundert Bd. 3. Neunkirchen-Vluyn 1992.* Ebben Berggrav könyveinek és folyóiratcikkeinek s a rá vonatkozó különböző nyelvű forrásoknak és irodalomnak a felsorolása 17 oldalt tesz ki, 281–297. l.

³ L. erre vonatkozólag *Heling* 1992, 10–16. l. (1.2. fejezet: *Diskussion und Rezeption des Berggravschen Beitrags.*)

⁴ *Gunnar Heiene*: Eivind Berggrav. En biografi. [E.B. Életrajz.] Oslo 1992.

⁵ L. pl. *Alex Johnson*: Eivind Berggrav. Spenningsmann [E.B. Feszültség embere]. Oslo 1959, – németül 1960-ban: Eivind Berggrav. Mann der Spannung, – vagy a *Per Voksø* szerkesztésében megjelent kötet: Eivind Berggrav. Brobygger og kirkeleder [E.B. Hídépítő és egyházi vezető] 1884–1984. Oslo, 1984.

⁶ *Vö. Ordass Lajos* naponkénti feljegyzéseken és Pro Memóriákon alapuló önéletrajzát: Nagy idők kis tükré, Kézirat é.v. [1963], The Ordass Archives (OA), Råde, Norvégia, C 18

volt olyan teológus, aki maga érdeklődött volna az iránt (vagy esetleg egyháztörténelemtől vagy egyházvezetőségtől kapta volna azt a feladatot), hogy közelebről megvizsgálja Ordass Lajos gondolkodását, „teológiáját”. Kivétel e tekintetben Vajta Vilmos tanulmánya Kierkegaardnak Ordassra tett hatásáról.¹ A rá vonatkozó újabb hivatalos egyházi nyilatkozatok általában mint hitvallóról emlékeznek meg róla, anélkül, hogy részletekbe mennének egyházi és teológiai gondolkodását és annak alapjait illetően. Így aztán Berggravhoz való viszonya magyar részről sem volt még alapos vizsgálat tárgya.

Ez a tanulmány néhány adatot szeretne szolgáltatni a további kutatáshoz, sőt talán egy beszélgetést is el tudna indítani – Ordass Lajos „teológiájáról”.

Ordass maga több alkalommal elismerte, hogy hatással volt rá Berggrav. Az Új Harangszó 1948 pünkösti számában Berggravot, mint az északi országok egyik legjelentősebb – „talán a legjelentősebb” – egyházi vezetőjét említi. (Ugyanakkor kétségtelen, hogy Ordass is „igen erős benyomást tett Berggravra”.³ Különösen is Ordass kritikusi vetették szemére, hogy Berggrav nyomdokain halad. Még az ÁVÓ is érdeklődött Berggravhoz való viszonyáról, barátainak vallatása alkalmával.⁴

1989 után, a kelet-német pártállam összeomlása következtében újból aktuális lett az állam és egyház viszonyának lutheri értelmezése. A 30-as évek németországi egyházi harcának teológiai kutatása is új szakaszba lépett, s ez központi teológiai kérdések újrafelvételét is vonta maga után.⁵ Nemcsak „történeti” kérdés tehát megvizsgálni, milyen viszony vagy összefüggés volt a totális állam elleni fellépésnek e két evangélikus képviselője, Ordass Lajos és Eivind Berggrav között. Valóban Berggrav-követő, Berggrav-utánzó, „Berggrav-tanítvány” volt-e Ordass Lajos?

Hogy erre választ tudjunk adni, először a norvég egyházi harcról kell áttekintést adnunk. Az erre vonatkozó magyar irodalom ugyanis ma nehezen közelíthető meg. Ordass saját tájékoztatója⁶ csak 1942 nyaráig terjed. A rövid életű Evangélikus Theológia c. folyóirat, amelynek főszerkesztője Ordass volt, s amelyben igen

(18. sz. doboz). Nyomtatásban: *Ordass Lajos: Önéletrajzi írások I.–II.*, válogatta és feldolgozta Szépfalusi István, Bern, 1985–87. Továbbá *Terray László: Nem tehetett mást.* Budapest, 1990.

¹ *Vajta Vilmos: Hit és élet összecsengése. Kierkegaard – Ordass Lajos tolmácsolásában.* Budapest, 1990.

² Eivind Berggrav – Észak evangélikus óriása. Új Harangszó 1948. május 16, 5. l.

³ *Henrik Hauge* esperes szerint, aki 1946–51-ig legközelebbi munkatársa volt Berggravnak, a szerzővel való beszélgetések során, legkésőbb 1944 júliusában is.

⁴ Ordass barátja és közeli munkatársa *Kendeh György* szerint, ifj. Zászkaliczky Pál vele folytatott interjújában, in: *Beszélgetések. Kézirat, kiadása előkészületben.*

⁵ Bizonyosága ennek a *Kirchliche Zeitgeschichte* nevű, 1988-ban indult, félévenként több száz oldalon megjelenő folyóirat számos cikke.

⁶ A norvég egyházi harc, in: *Ordass Lajos: Válogatott írások. Válogatta Szépfalusi István.* Bern, 1983, 40–57 lpk.

részletes beszámoló jelent meg 1947-ben,¹ – melleleg a „Tájékoztató” c. rovatban, amelynek Dezséry László egyetemi lelkész volt a szerkesztője, – ma kevés könyvtárban található. Ordassnak Berggravról szóló cikke „Akikkel az úton találkoztam” c. gyűjteményében² pedig egyelőre csak kéziratban van meg.

A norvég egyházi harc

Eivind Berggrav nyolc éven át Norvégia legészakibb egyházkerületének volt püspöke, mielőtt 1937-ben az oslói püspöki székhelyre került, s ezzel az évenkénti püspöki értekezlet elnöke is lett, mint primus inter pares. (Norvégiában nincs sem érsek, sem „püspök-elnök”.) Mint ilyen, Norvégia megszállásakor (1940. április 9.) természetesen a nemzeti ellenállás élvonalába került. Ez a szerep azért is rá várt, mert a norvég püspöki karban neki volt a legszélesebbkörű ökumenikus és nemzetközi tapasztalata. A második világháborút megelőző télen még „békekörúton” is volt, és egy skandináv egyházi béke-csoport nevében tárgyalt mind német, mind angol kormánykörökkel, így Halifax angol külügyminiszterrel Londonban és Hermann Göringgel Berlinben.

A norvég evangélikus egyház (hivatalos nevén A Norvég Egyház, Den norske kirke) nem ment kezdettől fogva támadásba a német megszállás alatt. A megszállók eleinte óvakodtak is attól, hogy túlkapásokkal kihívják az egyház ellenállását. Tisztában voltak azzal, milyen mélyen gyökerezik a norvég néplélekben az egyházzal való összefonódás. Berggrav kezdetben közvetlen tárgyalásokat is folytatott a megszálló hatósággal, nemcsak Norvégiának Hitler által kinevezett teljhatalmú német „birodalmi biztosával”, Josef Terbovannel, hanem magával az SS fejjével, a megszállt Norvégiát meglátogató Heinrich Himmlerrel is, – bár ez utóbbi talán inkább kihallgatásnak volt tekinthető, mint tárgyalásnak. A norvég társadalomban még csalódást is keltett, hogy néhány kritikus helyzetben nem lépett fel az egyház nyílt tiltakozással.

Egészen más lett a helyzet, mikor az ősz és tél folyamán egyre csak nőttek a túlkapások. Ekkorra már sikerült Berggravnak egyesíteni a Norvég Egyházban meglévő többfajta teológiai és egyházi irány képviselőit egy „Keresztény Tanácsban”. Mint ennek vitathatatlan vezetője, maga mögött tudhatta az egész egyház népének bizalmát. 1941 elején már a jog és jogrend ismételt konkrét megsértése miatt tiltakoztak a püspökök az új hatóságoknál. Mikor ennek nem lett eredménye, pásztorlevélben közölték tiltakozásukat az egyház népével.

¹ *Einar Molland*: A norvégiai evangélikus egyház története a német megszállás alatt. I. és II., in: *Evangelikus Theológia* 6. szám [1947], 45–58. l. és 7. szám [1947], 58–77. l., – azaz 34 sűrűn nyomtatott oldal. (Eredetije: *Norges kyrka 1940–1944*, in: *Svenska Kyrkans Årsbok* [A Svéd Egyház Évkönyve] 1945, 112–144, és *Norges kyrka 1944–1945*, ibid. 1946, 114–126.) A fordítás az akkor Svédországban tanuló Pósfay György és Leskó Béla munkája volt.

² Akikkel az úton találkoztam. Kézirat év n. [1952–1967]. Berggrav Eivind. („1960. április 9. Norvégia megszállásának 20. évfordulóján.”) OA C 13.

„Hitvallásaink szerint egyházunk jogállamhoz viszonyul, mert az állam szerveinek kötelessége fenntartani a jogot és igazságot, mint Isten akaratán nyugvó rendet.” Ezzel kezdődik az a pásztorlevél, amely fordulatot jelentett az egyháznak a hatóságokhoz való viszonyában, s egyben „mintája” lett a további egyházi megnyilatkozásoknak. Komoly és ünnepélyes hangnemben mondják el, miért nem hallgathat az egyház. Kitérve a konkrét eseményekre, rámutattak arra, hogy politikai rohamcsapatok terrort alkalmaznak, hogy a jobbizonytalanság már olyan nagyfokú, hogy a Legfelsőbb Bíróság valamennyi tagja lemondott, s hogy a hatóságok rendelettel avatkoztak be, „államérdekre” hivatkozva, a lelkészek lelkipásztori titoktartásába. Mindez arra mutat, hogy maga a jogrend van feloszlóban.

A Gestapo ugyan lefoglalta az 50.000 példányban kinyomtatott pásztorlevél egy részét, de annak sok példánya mégis eljutott a gyülekezetekbe. Mikor a hatóságok kezdték ezeket is begyűjteni, kézzel másolt példányok készültek és forogtak közkezen. Általános volt a megkönnyebbülés afelett, hogy végre valaki kimondott dolgokat, amelyek mindenkit foglalkoztattak, de amiről veszélyes volt nyíltan beszélni.

A jog és jogrend kérdése ettől fogva alapvető és állandóan visszatérő téma lett az egyházi harc további folyamán. A pásztorlevéllel az egyház a front első vonalába került. Csak fokozta a feszültséget, hogy egyre szaporodtak az egyház elleni támadások és túlkapások is. Cenzúrázni kezdték az egyházi rádióadásokat, új náci barát hittankönyvek bevezetésére tettek kísérletet, beavatkoztak a Lelkészegyesület dolgaiba, korlátozták az íg hirdetés szabadságát, egyes lelkészeket elbocsátottak, sőt bebörtönöztek, kísérletet tettek arra, hogy a templomi harangokat katonai célra szolgáltassák be, stb., stb. Mindez már az egyház integritását veszélyeztette. A megszálló hatóság ellenőrzése alatt álló sajtó egyre élesebb támadásokat intézett Berggrav és az egyház vezetősége ellen. Mikor a német „birodalmi biztos” 1942 elején a Quisling vezette bábkormányt juttatta hatalomra, az új kormány egyik első rendelkezése az a kísérlet volt, hogy a 8 és 18 év közötti norvég ifjúságot egy Hitler-Jugendhez hasonló szervezetbe kényszerítse. Ekkor már elsőként tiltakozott az egyház, ezúttal elsősorban a szülői jogra való hivatkozással. Ehhez csatlakozott még a kisebbségi római katolikus egyház is. A kormány terve végül meg is hiúsult.

Ekkor már nyílt „hadiállapot” állt be a hatalom birtokosai és a Norvég Egyház között. Csúcspontját érte el az egyházi harc 1942 tavaszán. Február elején rendőri erőszakkal akadályozták meg az istentiszteletet a trondheimi dómban s röviddel utána letartóztatták a dómprépostot. A háborús viszonyokhoz képest hatalmas nemzetközi visszhangot váltott ki, mikor válaszképpen először a püspökök, majd a norvég papságnak több mint 90%-a „felmondta” állami kötelezettségeit, – fenntartva maguknak a jogot, hogy tovább gyakorolják azokat a feladatokat, amelyeket a püspök-, ill. lelkészavatással az egyház ruházott rájuk.

Ekkorra a Keresztény Tanács már elkészített egy nyilatkozatot, vagy inkább azt lehet mondani, hitvallást. Ezt húsvét vasárnap zsúfolt templomok előtt minden szószékről már fel is olvasták a lelkészek. A Norvég Egyháznak ez a „barmeni hitvallása” egyháztörténeti jelentőségű. „Az egyház alapja” (Kirkens Grunn) cí-

met viseli. Hat oldalon „Valljuk” és „Kinyilvánítjuk” címszavak alatt lapidáris mondatokban sorolja fel, mit hisz és tanít az egyház: (1) Isten Igéjének szabadságáról s a mi Ige iránti elkötelezettségünkről, (2) Az egyházzal és a lelkeszi szolgálatról, (3) Az egyházban való szent összetartozásról, (4) A szülőknek a gyermekneveléshez való jogáról és kötelességéről, (5) A keresztényeknek és az egyháznak a felsőbbséghez való helyes viszonyáról, és (6) Az államegyházzal.

Ehhez a hitvalláshoz csatlakozóan jelentették be a lelkészek 1942. húsvét vasárnap a gyülekezeteknek, hogy lemondanak „állami hivatalukról”. A „mindkét” egyházban aktív szolgálatban levő 858 lelkész közül 797 írta alá „Az egyház alapját”, s a háború végéig elvárták, hogy minden új lelkészjelölt is csatlakozzék hozzá.

Az a különös helyzet állt elő, hogy a lelkészek nem végezték pl. az államjogilag érvényes esketést, úgyhogy minden párnak előbb „polgárilag” kellett megesküdni, s utána következett a házasság megáldása a templomban. A minisztériumtól érkező leveleket a lelkészek vagy visszaküldték vagy olvasatlanul a papírkosárba dobták. Nem vezették a születési anyakönyveket, nem fogadtak el pénzt a minisztériumtól, – fizetést sem. Viszont továbbra is megtartották az istentiszteleteket, híveket látogattak, bibliaórákat tartottak, végezték mindazokat a szolgálatoakat, amelyek lelkeszi esküjükből folytak.

A Quisling-kormány kemény módszerekkel próbálta megakadályozni ezt a folyamatot. Berggravot 1942 húsvétján letartóztatták, s már népbírószági eljárást készítettek elő, amelynek során halálra ítélték volna. Ekkor bukkant fel Oslóban Dietrich Bonhoeffer, mint a német „Abwehr” (a hadsereg kémiszervezete) embere, egy másik összeesküvővel, Helmut von Moltkeval, azon ürügy alatt, hogy fel kell térképezniök a norvég egyházi helyzetet. Az Abwehr megértette a berlini felelősökkel, hogy a németek katonai helyzetét veszélyeztetné, ha Berggravot elteszik láb alól, s ezzel nyugtalanságot, esetleg zavargásokat keltenének a norvég nép soraiiban. Berlinből távirat jött, amely Berggrav azonnali szabadon bocsátására adott utasítást. Fogcsikorgatva engedték ki Quislingék Berggravot a börtönből, csakhogy utána rögtön letartóztassák, s a háború végéig saját nyaralójában házi őrizetben tartás. Több más letartóztatás is következett.

A náci hatóságok „ellentámadásba” mentek át. Teológiai képzés nélküli személyeket lelkészekké, sőt püspökökké neveztek ki, a lelkészeket kilakoltatással fenyegették, némelyiküket kiutasították gyülekezetükből, sőt az egész megyéből, istentiszteleteiket erőszakkal akadályozták. De az egyház népe egyöntetűen sorakozott fel lelkészei mögött. A hatóságok végül is elnézték, hogy a háború további folytatása alatt két „Norvég Egyház” volt: a hatóságok „hivatalos” egyháza, minisztériummal, hivatalnokokkal és egész csekélyre szűkült tevékenységgel, néhány államilag fizetett püspökkel és lelkésszel – s a norvég „szabad”-egyház, adakozásból fizetett lelkészekkel, tömött templomokkal, keresztelezés és konfirmáció melletti egyöntetű felzárkózással, sőt Isten kegyelméből országszerte ébredéssel, úrvacsora-reneszánsszal is.

Az eddigi egyházi vezetők letartóztatása, ill. internálása után újabb személyek álltak az egyházi harc élére Ole Hallesby teológiai professzor és Ludvig Hope

laikus prédikátor személyében. 1942 őszén a zsidóüldözés ellen adtak be éles tiltakozó levelet a még szabadlábban levő püspökök egy egész sor egyházi vezető ember aláírásával. A levél utalt arra, hogy minden embernek egyformán van *emberi értéke*, s ezt a felsőbbbségnek tiszteletben kell tartania.

1943 májusában újabb levéllel fordultak a náci kormányhoz. Quisling „törvényt” hozott, melynek segítségével kényszermunkára lehetett kiírni minden férfit 18 és 55 év között, és minden nőt 21 és 40 év között. A Keresztény Tanács tiltakozó levele rámutatott, hogy ez ellenkezik a *nemzetközi joggal*, amely az 1907-es hágai egyezmény alapján mentesíti a megszállás alatti polgári lakosságot a megszálló hatalom javára való kényszermunkától. Mint a korábbi tiltakozásokról, erről is másolat ment minden lelkésznek, s így ez is széles körben lett ismeretes. Erre Hallesby professzort és Ludvig Hope-t is internálták, s ettől kezdve a Keresztény Tanács új vezetősége anonimitásba vonult. De „a föld alatt” továbbra is folytatták a harcot, s bizonyos kapcsolatot még Berggravval is fenn tudtak tartani.

Mindezen eseményekben Berggrav az első vonalban volt található. Leveleit, nyilatkozatait, beszédeit gyakran a környezetében levő éles eszű teológusokkal vitatta meg, de a végső kialakítás rendszerint az ő műve volt. Mutatja ezt a legfontosabb egyházi nyilatkozatoknak az a közös vonása is, hogy a jog és jogrend alapvető kiindulópont, de mindig együtt a Bibliára és a hitvallási iratokra való hivatkozással. Ez megfelelt Berggravnak az első hitágazaton tájékozódó teológiai alapfelgósásával.

Ugyanakkor az egyházi nyilatkozatok közvetlenül érintették a norvég társadalom egy-egy szegletét: szülőket, pedagógusokat, jogászokat, s így az egyház azok helyett, azok nevében is szólt és szállt szembe a hatalom birtokosaival. Ezért az egyházi megnyilvánulások a norvég társadalom egészét foglalkoztatták s találtak abban helyeslésre. Berggrav persze tisztában volt azzal is, hogy az egyházi harc döntő pontokon szakított hagyományos lutheri (vagy inkább Luther-követő) álláspontokkal, ami a felsőbbbséghez való engedelmes viszonyt illeti. Ez a problémakör állandóan foglalkoztatta, s az internálás alatt is állandó teológiai munkára készítette. Több könyvének kéziratát ebben az időben készítette el.

Kézleti kapcsolatok Skandináviával

A második világháború kitörésekor Ordass Lajos ceglédi parókus lelkész és a Pest megyei közép egyházmegye esperese volt. Országosan ismert akkor lett a neve, mikor skandináv nyelvekből fordított egyházi irodalmat adott ki. Könyv alakban jelent meg tőle Berggrav elődjének, Lunde János oslói püspöknek két kötetnyi gyermekprédikációja. Két kötetben adta ki, két munkatárs közreműködésével, skandináv és finn gyermekáhitatok fordítását. Skandináv nyelvismereteit egyéves (1927/28) svédországi tanulmányai során szerezte. Mikor rá két évre egyházát képviselte egy diakóniai világkonferencián Uppsalában, szorosabbra fűzhetette skandináv kapcsolatait. Ezek aztán a háborús és a háború utáni években váltak igazában a magyar evangélikusság javára. Skandináv nyelvtudásának volt köszönhető, hogy 1942 őszén, már mint kelenföldi lelkész, a svéd rádió adásait hallgatta

felfigyelt volt lundi tanára, Gustaf Aulén későbbi Strängnäs-i püspök egy előadására a norvég egyházi harcról.¹ A svéd követség segítségével megszerezte az előadás szövegét, lefordította és kommentárjai kíséretében megküldte az evangélikus egyház négy püspökének és a soproni teológiai fakultásnak.² 1943 tavaszán pedig egyházmegyei lelkészegyesületekben is előadást tartott erről a témáról. Ilyen módon Eivind Berggrav nevét és a norvég egyházi harcot már a háború alatt ismertette magyar evangélikus körökben.

Magától értetődik, hogy mind Berggrav, mind Ordass figyelemmel kísérte a németországi egyházi harcot és mindkettőn tanulságokat is vontak le abból. Berggrav már 1933-tól kezdve ismételtén írt cikkeket a német egyházi harcról az általa szerkesztett Kirke og Kultur [Egyház és kultúra] című havi folyóiratban.³ Magyarországon evangélikus folyóiratok és egyházi lapok, különösen is a Keresztyén Igazság és az Evangélikus Élet foglalkoztak cikkekből és jegyzetekből a németországi egyházi helyzettel.

A „zsidókérdés”⁴

Mikor Ordasst 1941. november 2-án beiktatták a kelenföldi gyülekezet parókus lelkészi hivatalába, a főváros egyik legnagyobb és legaktívabb gyülekezetében kezdhetette el szolgálatát. Már Cegléden nyilvánvalóan szociális és társadalmi kérdésekben jártas személynek tekintették, mert az ott töltött tíz év során beválasztották a városi képviselőtestületbe, alelnöke volt az állami iskolák iskolabizottságának, s elnöke a ceglédi óvodabizottságnak. Kelenföldön is hamarosan kapcsolatba került politikai okokból vagy faji alapon⁵ üldözöttekkel, s határozottan pártjukat fogta. Ő maga erről ritkán vagy egyáltalában nem beszélt, a háború befejezése után sem. De ismeretes, hogy egy alkalommal egy órásmester ismerősét arra kérte, adjon menedéket egy személynek, mert „az ő lakásában már mások rejtőzködtek”.⁶ Egy másik esetre itt részletesebben ki kell térnünk.

¹ Gustaf Aulén: Den norska kyrkostriden [A norvég egyházi harc]. Världspolitikens dagsfrågor [A világpolitika mai kérdései], 1942, 5. sz. Stockholm 1942. (Az előadás dátuma 1942 szeptember 21.)

² Vö. 12. sz. jegyzet.

³ Példákat ad rá Johnson 1959, 114. l. és Heiling 1992, passim.

⁴ A „zsidókérdés” kifejezést Ordass maga nem használja fejezet-címként emlékirataiban, hanem az a kiadótól származik.

⁵ A magyarországi zsidóüldözésnek legátfogóbb és legjobban dokumentált története Randolph L. Brahm The Politics of Genocide. The Holocaust in Hungary c. kétkötetes, 1268 oldalas munkájában található (New York 1981). A keresztény egyházak magatartására és állásfoglalására vonatkozó adatait kiegészíti Szenes Sándor Befejezetlen múlt c. könyve (Budapest, 1986). Ennek adataiból Brahm sokat bedolgozott munkája magyar kiadásába: A magyar holocaust, Budapest, 1988, I.-II. 470 + 566 l. Pl. I, 150f és passim.

⁶ Ifj. Fasang Árpád: Az út [ti. „az egyház útja a szocializmusban”] ára. Kézirat, Budapest, év n. [1978], 103. l. OA C 29.

Ez Soós Géza külügyminisztériumi osztályvezetőre vonatkozik, aki a „Soli Deo Gloria” református ifjúsági szervezet elnöke is volt. Róla újabban derült ki, hogy 1944 tavaszán, mikor még szolgálatban volt, lefordította az ismert „Auschwitzi jegyzőkönyvet”¹ nemcsak magyarra, (s ezt aztán magyar egyházi vezetőkhez, sőt Horthy Miklós kormányzóhoz is eljuttatta), hanem angolra is, nyilvánvalóan külföldi egyházi vezetők számára.²

Ordass kétségtávol szintén tudott az Auschwitzi jegyzőkönyvről. És természetesen tudott a norvég püspöki karnak és a „Keresztény Tanácsnak” a zsidóüldözés ellen tett lépéseiről. 1944 november/decemberben Soós Géza hosszabb ideig Ordass Lajosnál rejtőzött.³ Ott találkozott többek között Pap Lászlóval⁴ s azzal a hadifogságból megszökött holland tiszttel, akivel együtt Ordass lakásából indult el december 4. és 5. között éjjel, hogy az ellenállási mozgalom megbízásából néhány napra rá Szombathelyről repülőgépen elhagyják az országot.⁵

Ordass együttműködött a Svéd Vöröskereszt budapesti kiküldöttjével Valdemar Langlettel is,⁶ aki Raoul Wallenberggel párhuzamosan svéd „menleveleket” állított ki s ezzel sok budapesti zsidó életét mentette meg. Langlettel való kapcsolatának volt köszönhető, hogy 1944 novemberében a magyar protestáns egyházak vezetőinek megbízásából közbenjárt Serédi hercegprímásnál Esztergomban az üldözött zsidók érdekében. A kezdeményezés a budapesti svéd és svájci követségtől indult ki. Ezek Langletet kérték meg, hogy tegyen lépéseket az ügy érdekében. Langlet megbeszélte a dolgot barátjával, Ordass Lajossal, ketten együtt felkeresték Raffay evangélikus és Ravasz református püspököket, s mivel ezek mindketten betegen feküdtek, Ordassékat bízták meg az esztergomi úttal.

Azt a tervet adták elő, hogy a három egyházfő ornátusban jelenjen meg Szálasi Ferenc „nemzetvezetőnél”, s intsek meg őt, hogy állítsa le a budapesti zsidók Auschwitzba szállítását. Raffay „még mankókkal is” hajlandó volt egy ilyen tüntetésben való részvételre. Langlet beszámolója szerint „segítője, a derék evangélikus pap” élénken támogatta a tervet a hercegprímás előtt, „és mint szakember, nem mulasztotta el, hogy a norvégiai eseményekre utaljon, ahol a kisebbségi ka-

¹ 1944. április 7-én két szlovák zsidó fiatalembernek, Walter Rosenbergnak és Alfred Wetzlernek sikerült megszöknie az auschwitzi haláltáborból. Mikor két hétre rá Szlovákiába jutottak, ott összeállítottak egy 30 oldalas dokumentumot, amelyben részletesen leírták, mi történik Auschwitzban. Ezt az első pontos tényleírást szlovákiai zsidó szervezetek és magyarországi zsidó és keresztény szervezetek segítségével különböző nyugati országokba juttatták el. *Braham* 1981 II., 709.

² *Szenes* 1986, 115. l.

³ *Ordass* 1963, 249. l., *Ordass* 1985–87, 151. l.

⁴ *Pap László*: Tíz év és ami utána következett 1945–1963. Bern/Budapest, 1992, 17. l.

⁵ Részletek *Gergely Ferenc* cikkében: A házigazda. Soós Géza emlékére. *Confessio*, Budapest, 1983/1, 22–28. l.

⁶ *Valdemar Langlet*: Verk och dagar i Budapest. Stockholm, 1946, 113skk és 202. l.

tolikus egyház egész létét haladéktalanul kockára tette" és csatlakozott a Norvég Evangélikus Egyház tiltakozó leveléhez.¹

Ekkorra Berggrav és „a norvég példa" már nemcsak evangélikus körökben volt ismeretes Magyarországon, hanem azon kívül is. Mikor a fenti esemény után néhány napra Török Sándor író kapott kihallgatást a hercegprímásnál² a zsidóüldözés ügyében, ő is „a norvég protestáns egyházfő" (azaz Eivind Berggrav) példájával érvelt. Aligha volt vele tisztában, hogy pár nappal előtte már egy másik küldöttség is használta ugyanezt az érvet.

Ötnapi gondolkodási idő után közölte Serédi titkára a két kiküldötttel, akik ismét Esztergomba utaztak, hogy a hercegprímás már küldött egy tiltakozó levelet a „nemzetvezetőnek". Az ország három legnagyobb felekezetének közös fellépése elmaradt. A két protestáns egyház számára nem maradt más hátra, minthogy ők is a maguk nevében küldjenek tiltakozó levelet Szálasinak.³ A budapesti zsidók elhurcolását nem a keresztény egyházak akadályozták meg.

Látogatás Berggravnál

A háború utáni postai viszonyok között Ordass csak a Magyarországra érkező svéd segélyszállítmányok sofőrjei segítségével tudott érintkezni svédországi barátaival. Így újabb adatokat is kaphatott a norvég egyházi harcról. Alighanem az ő kezdeményezésének tudható be, hogy a szerkesztésében megjelenő Evangélikus Theologia c. folyóirat, több más skandináviai tárgyú cikk között, két hosszú cikkben mutatta be a norvég egyházi harcot.⁴

Személyes találkozásra Ordass és Berggrav között csak 1947-ben került sor. Ordass közben már a legnagyobb evangélikus egyházkerület, a Bányai kerület püspökévé választották. Öthónapos külföldi útja során testvéregyházakat keresett fel az Egyesült Államokban és több európai országban. Útban az USA-ból a Lutheránus Világszövetség alakuló közgyűlésére Lundba, megállapodott Oslóban s meglátogatta Berggravot. Néhány hétre rá Lundban találkoztak, s ott is újabb beszélgetésekre nyílt alkalom.

Gondosan vezetett naplójában Ordass részletesen számol be ezekről a találkozásokról.⁵ Hazaérkezése után a zsúfolásig megtelt Deák téri templomban négy este tartott előadást külföldi útjáról. Berggravot itt, tőle szokatlan lelkes hangnemben úgy említi, mint aki „a norvég egyházi harc vezére, lelke, hőse és győzte-

¹ Ezen a ponton vagy Ordass vagy Langlet rosszul emlékezett. Az oslói római katolikus püspök ugyanis nem azt a tiltakozó levelet írta alá, amelyben a Norvég Evangélikus Egyház a zsidóüldözés ellen tiltakozott (1942 novemberében), hanem azt, amelyben a norvég náci kormánynak az ellen a rendelete ellen tiltakoztak (1942 februárjában), amellyel minden norvég fiatal számára kötelezővé kívánták tenni egy Hitler-Jugendhez hasonló norvég szervezetben a tagságot.

² *Szenes*: 1986, 199. l. (Török Sándorral beszélget Szenes)

³ Másolat az Országos Evangélikus Levéltárban és OA C 25.

⁴ Vö. fentebb 13. sz. jegyzet

⁵ Külföldi utazásom. Kézirat év n., 237skk, 296sk l. OA C 22.

se” volt.¹ Abban a kéziratában, amelyben 17 olyan személynek emel emléket, akik „a Krisztus-követés útján” valamilyen formában hatást gyakoroltak rá,² Franklin C. Fry, Sylvester C. Michelfelder és mások mellett Berggrav az egyetlen skandináv. Berggravval való találkozásairól egy interjúban ad benyomást a Lelkipásztorban.³ Itt többek között ezeket mondja:

„Norvégiában ... Berggrav oslói püspökkel való beszélgetésem nyomódott különösen mélyen lelkembe. Lebilincselő keresztény személyiség. ... Északnak ez a ma talán legnagyobb egyházi embere ezeket mondotta nekem: Nézd, testvérem, én az egyház védelmét kezdettől fogva úgy vezettem, hogy a legnagyobb rosszakaratot se lehessen rámfogni politikai szándékokat. Hitvallási irataink és a Szentírás alapján egészen tiszta vonalú egyházvédelmi harcot folytattunk. Nem vádolhatlak politizálással. Viszont az egész nemzet teljes megértéssel kísérte az egyház védelmi harcát. Ha küzdenetek kell az egyház lelki szabadságáért – tanácsolta, – arra vigyázz, testvérem, hogy ne keveredjék bele politikai szempont.”

Hogy Berggrav erős benyomást tett Ordass Lajosra, az abból is megállapítható, hogy Ordass közel 2000 kötetes könyvtárában kilenc Berggrav-könyv található.⁴ Ezek között van „Az állam és az ember” (Staten og mennesket) svéd fordítása is. Ezt Berggravtól magától kapta oslói látogatása alkalmával, személyes dedikációval „barátomnak és testvéremnek”, s mindjárt, még útközben, el is kezdte olvasni.⁵ Ebben, mint a többi Berggrav-könyvben is, számos aláhúzás tanúskodik arról, hogy *figyelmesen* olvasta.

Az Ordass-ügy

Igaza lehet Veöreös Imrének abban, hogy az Ordass ellen indított koncepció per „kiváltó oka *közvetlenül* (kiemelve V. I.-nél) nem az egyházi iskolák államosításának ügye volt,⁶ hanem az, hogy Ordass „nem volt hajlandó püspöki tiszteről lemondani.” De az *iskolaügy* is oka lehetett a pernek. Nagyonis ismeretes volt pártkörökben Ordass álláspontja az egyházi iskolákra vonatkozólag. Az Egyezmény-tervezet tartalmazta azt a pontot is, hogy az evangélikus egyház „tudomásul veszi”, hogy az állam az iskolákat „átveszi” (az Egyezmény 6. pontja).

Ordass álláspontja ezen a ponton közismert volt. Gyülekezeti látogatásai során az volt a benyomása, hogy az egyház népe e tekintetben teljesen egyetértett vele. A szülők az egyházi iskolák mellett szálltak síkra, s ennek az álláspontnak adtak

¹ Az 1947. október 3-i előadás kézírata, OA C 22.

² Akikkel az úton találkoztam, vö. 14. sz. jegyzet

³ 1947, 318skk

⁴ *Kendeh György*: Ordass Lajos hagyatéka [a könyvtár katalógusa]. 48+46 l. Kézirat, 1985–86. OA B 2.

⁵ Külföldi utazásom (vö. 31. sz. jegyzet), 328. l.

⁶ *Veöreös* 1990, 122. l.

kifejezést azzal, hogy gyermekeiket azokba az iskolákba írták be, – mondta első püspöki jelentésében az egyházkerület közgyűlésének.¹

Ordass szerint az iskolák fontos „szerszámai” voltak az egyháznak, amelyek érdekében áldozatot is kell hozni, ha az állami támogatás megszűnnék. De szemmel láthatólag bizonyos párhuzamot látott a magyarországi és a megszállás alatti norvégiai helyzet között. Ott a Quisling-kormány 1942-ben az ideológiai nevelést úgy szándékozott biztosítani, hogy kötelezővé tette minden 8 és 18 év közötti fiú és leány számára a náci ifjúsági szervezetbe való tagságot. A Norvég Egyház püspökei erre éles tiltakozó levelet intéztek a kormányhoz, s ehhez csatlakoztak a kisebb felekezetek vezetői, többek között a római katolikus egyház püspöke is.²

Amint Ordass letartóztatásának híre kijutott külföldre, a Lutheránus Világszövetség norvég Nemzeti Bizottsága levelet intézett Dinnyés Lajos magyar miniszterelnökhöz. A levelet Berggrav püspök és Olaf Moe professzor írta alá, s benne Ordassal való teljes szolidaritásuknak adtak kifejezést.³ Mikor másfél év múlva egyházi „különbíróságot” állítottak fel, hogy az elítélje Ordasst, az akkori egyházvezetőség igazolni igyekezett ennek törvényszerű voltát egy a Lutheránus Világszövetséghez intézett levélben. Berggrav kemény Nyílt levélben válaszolt erre a kihívásra.⁴

1956. október végétől másfél évig ismét mint püspök szolgálhatott Ordass. De lassan ismét kiélekedett a helyzet. Ez alkalommal a kritikus pont az volt, hogy a kommunista hatóságok messzemenő személyi változásokat követeltek az evangélikus egyházban. Tizenöt lelkész és teológiai tanár eltávolítását követelték. Ordass nem vállalhatta ezeknek a követeléseknek a végrehajtását. Itt is norvégiai események visszhangját hallhatja a figyelmes megfigyelő, hiszen Berggrav is az egyház integritásáért és önazonosságáért (identitásáért) szállt síkra.

1958 júniusában Ordasst másodszer is eltávolították hivatalából, s helyét az állami részről egyedül jóváhagyott jelölt, Káldy Zoltán pécsi esperes foglalta el.

Teológiai háttér

A két egyházi vezető között, nem utolsósorban teológia tekintetében, több párhuzamot lehet felfedezni. Mindketten fontos benyomásokkal tértek vissza fiatalkori tanulmányútjukról, mindketten Németországból és Svédországból. Igaz,

¹ Püspöki jelentés, Budapest, év n. [1946], 14. l.

² A levél 1942. február 14-én kelt. Teljes szövege megtalálható német fordításban, in: *Helíng* 1992, 277. l.

³ A levelet a Lutheránus Világszövetség sajtószolgálat, a News Bulletin 1948. október 15-i száma hozta nyilvánosságra. Hogy Ordasst mennyire izolálták, arra jellemző hogy mikor 1960-ban Berggravról szóló tanulmányát írta (l. a 14. sz. jegyzetet), abban megemlítette, hogy ő tudott ugyan egy ilyen levélről, de annak szövegét akkor, 12 év után, még nem ismerte, „csak létezésének tényét” rögzíthette. A levél, Szépfalusi István fordításában, megtalálható, in: *Ordass* 1985, 384sk. lpk.

⁴ A levélváltást nyilvánosságra hozta a News Bulletin 1950. április 1-jei, ill. május 1-jei száma.

hogy teológiai érdeklődésük különböző irányú volt. Berggrav a vallástudomány iránt érdeklődött, míg Ordass fő érdeklődési területe akkor még az egyháztörténet volt.

Tanulmányútjukról mindketten azt az elkötelezést is hozták magukkal, hogy az egyház kapuját tágra nyissák a jelen társadalmi és kulturális problémái előtt, és az egyház periferiáján mozgó intellektuelek felé. Berggrav szemében Martin Rade folyóirata, a „Christliche Welt” volt az a minta, amely ezt a célkitűzést megvalósította. Ezért is illett jól a „Kirke og Kultur” (Egyház és Kultúra) név arra a havi folyóiratra, amelynek szerkesztését Berggrav 1909-ben, 24 éves korában, átvette s egészen haláláig vezette. Ami Ordasst illeti, ő egyike lett a Keresztyén Igazság „belső munkatársainak”, már a lap első, 1934. januári számától kezdve, s annak szorgalmas cikkírói közé tartozott.

Mindketten közeli kapcsolatot tartottak fenn svéd teológusokkal és a svéd teológiával. Külön is említést érdemel Gustaf Aulénhez való viszonyuk. Berggrav a nála néhány évvel idősebb Aulénnal Németországban találkozott, ahol egyidőben voltak tanulmányúton. Már mint Strängnäs-i püspök, Aulén egy szép napon 1941 tavaszán megjelent a német megszállás alatti Norvégiában, hogy canonica visitatiót tartson az oslói svéd gyülekezetben – és csak úgy mellesleg volt teológus társát, Berggravot is meglátogassa... – Mikor ugyanez az Aulén püspök 1948 karácsonyán a svéd rádió karácsonyi istentiszteletét végezte, nem mulasztotta el, hogy a „nagy imádságba” név szerint bevegye volt tanítványát, Ordass Lajost, – aki akkor a szegedi Csillag börtönben töltötte fegyházbüntetését. – De Aulén mindkettőjükre teológiai hatást is gyakorolt.

Már amikor Berggrav 1922-ben hosszabb tanulmányi szabadságon volt Lundban, arról számolt be feleségének, hogy ott kapott „nyugalmat és ihletést a munkához” s hogy Aulénnal jól dolgozott együtt.¹ Röviddel Aulén 1941-es oslói látogatása előtt megírta Aulénnek, hogy nagy hatást tett rá egy könyve, amelynek hosszadalmas címe ez volt: „Milyen keresztény követelményt lehet érvényesíteni az állammal szemben?”², s elmondta azt is, hogy ez a könyv „hihetetlenül aktuális” épp az egyház akkori helyzetében Norvégiában.³ Kétségtelen, hogy a két nagy „lundi” teológus, Anders Nygren és Gustaf Aulén hatásának tudható be, hogy Berggrav eltért a felsőbbbségre vonatkozó hagyományos „lutheránus” nézetektől. – Ami Ordasst illeti, az ő könyvtárában tizenegy Aulén-könyv tanúskodik volt lundii mesteréhez való pozitív viszonyáról. Legtöbbjük tele van aláhúzásokkal. Az utolsó, amit tőle olvasott, alighanem Aulén visszaemlékezései voltak,⁴ „Kilencvenhat évről”.

Mindenekelőtt azonban Berggrav is Ordass is, Söderblom hatása alatt állt. Berggrav folyóiratában, a Kirke og Kultur-ban, hosszú cikkben⁵ adott kifejezést a

¹ Heiene 1992, 187. l.

² Kan något kristent krav ställas på statslivet? Stockholm, 1940.

³ Heiling 1992, 249. l., utalással Torleiv Austad és Arne Hassing kutatásaira.

⁴ Från mina nittosex år [96 évről]. Stockholm, 1975.

⁵ Külön füzetként is megjelent: Nathan Söderblom – geni og karakter [N. S., zseni és jellem]. Oslo, 1931.

nagy uppsalai érsek iránti megbecsülésének. Ordass két évtizeddel később ismer-
te meg Söderblomot, mint Berggrav. De tudvalevő, hogy közel jutott hozzá. Nyil-
vánvaló, hogy Söderblom felismerte benne a jövő egyházvezetőt. Még canonica
visitatoria is magával vitte a fiatal Ordass.¹ Hogy Ordass Söderblom közelében
fedezte fel az egyház globális dimenzióit, arról emlékiratai tanúskodnak.²

Mindketten, Berggrav is, Ordass is lutheri teológusok kívántak lenni. 1941
elején, már a norvég egyházi harc hevében, Berggrav kérésére két norvég teológus
összegyűjtötte mindazt, amit Luther a felsőbbbségről, államról, egyházzól, világi
kormányzatról etc. írt és mondott. Az eredmény egy 75 oldalas füzet lett, amelyet
Berggrav „Luther-egyvertárának” nevezett, s amelyet a megszállás alatti beszé-
deiben, nyilatkozataiban és az általa fogalmazott és szerkesztett dokumentumok-
ban szorgalmasan fel is használt.³ – Ordassról köztudomású, hogy még mint gyüle-
kezeti lelkészt, az Országos Luther Szövetség egyházi elnökévé választották, an-
nak a Luther Szövetségnek, amely 1884 óta működött, mint „evangélikus iro-
dalmi társaság”, egy sereg kiadványa között volt Luther válogatott műveinek hat-
kötetes kiadása, s a második világháború után is folytatta működését, míg aztán a
pártállam 1951-ben további működését lehetetlenné nem tette.

Ordass-kritika

1948-ban Rákosi kabinetirodájának vezetője, Mihályfi Ernő még arról beszélt,
hogy míg Berggrav „ellenállt Hitlernek és gyilkos bandájának”, addig „egyik sze-
rencsétlen makacsságú püspökünk a krisztusival azonos szociális igazságot hirdető
felszabadító humanizmussal szemben akar ellenállni”.⁴ De Berggravból hamaros-
an ellenfél lett, aki nem érti meg a magyarországi evangélikus egyház helyzetét.
„...minden alkalmat megragadott ahhoz, hogy nagyon is széles nyilvánosság előtt
nyilatkozzék helyzetünkről, s mindig egyformán ellenségesen.”⁵ S ez nemcsak
Berggravra vonatkozik. Az egész norvég egyház tévúton jár, mert ez az egyház „az
egyetlen, amely kivonja misszióját Kínából”, míg „a többiek a felszabadult Kíná-
ban tovább végzik a nép szolgálatát Isten Igéjével.”⁶ Mindez része egy ismert
egyházpolitikának, „amit kitapinthatóan a nyugati polgári társadalmak egyházai

¹ Egy, a Raffay püspökhöz intézett leveléhez Söderblom újságkivágást mellékel, amelyen
Söderblom mellett a fiatal Ordass látható, canonica visitation. Dátuma 1928. május 10.
Söderblom Arkív, Uppsala.

² *Ordass* 1963, 105sk lpk, *Ordass* 1985, 67sk lpk.

³ *Torleiv Austand: Kirkes Grunn [Az egyház alapja]*. Oslo, 1974, 121. l., vö. még *Heling*
1992, 253. l. („It was great to be able to fling Luther in the face of the Gestapo”
[Nagyszerű dolog volt, amikor az ember Luthert vághatta a Gestapo arcába]), – írja
Berggrav, in: *The Norwegian Church in its International Setting [A Norvég Egyház nem-
zetközi összefüggései]*. London, 1946, 17. l., – idézi *Heling*, *ibid.*)

⁴ Kis Újság 1949. augusztus 31., – idézi Szépfalusi in: *Ordass* 1985, 322. l.

⁵ Dezséry László, akkor még mint egyetemi lelkész, Bernhard Seland norvég lelkészhez írt
levelében, 1949. augusztus 3. OA C 26.

⁶ *Dezséry László: A norvég példa. Evangélikus Élet* 1949. július 9, 3. l.

gyakorolnak, ezzel eszközzé válva a nyugati hatalmi politika kezében.”¹ 1956-ban Dezséry, saját későbbi kijelentése szerint hajlandó volt Ordass püspököt rehabilitálni, de nem volt hajlandó „arra, hogy az Ordass-tábort, az Ordass-szellemet, az Ordass-politikát remilitarizáljuk az evangélikus egyházban.”²

Berggrav neve tabu lett a Magyarországi Evangélikus Egyházban, s csak akkor bukkant fel ismét, amikor Boleratzky Lóránd 1988-ban egy egyházjogi értekezésében utalt rá, és „páratlan egyházjogi felkészültségére, amely „szilárd jelleme mellett” alkalmassá tette, hogy „sikeresen felvegye a harcot magával Quislinggel, és ezt a harcot jogi eszközökkel a lehető legeredményesebben megvívja és sikerre vigye.”³

Azok is, akik útjukat utólag mint „harmadik egyházi utar”⁴ jelölik meg, emlékeztetnek Berggravnak Ordassra gyakorolt befolyására. Ordass „az egyház autonómiájának megvédését” tartotta „fő dolognak”.⁵ Míg ő és munkatársai „az egyház alkotmányos jogainak kilátástalan védését látták fő feladatuknak”, addig a „harmadik út” követői „élve a megmaradó és nyíló új alkalmakkal nekidőltek a mának.”⁶ Ordasst viszont annyira lekötötte az egyház autonómiájának védeése, hogy „tekintete előtt mintha elhalványultak volna az egyház belső életének ügyei.”⁷

Ez a kritika jogos lehetne, ha be lehetne bizonyítani, hogy Ordass eltért Berggravnak attól a tanácsától, hogyha harcra kerül sor, akkor „a hitvallási iratok s a Szentírás alapján” folytassanak „tisztá vonalú egyházi harcot”. A viharos években tett kijelentései és egész szolgálata azonban ennek ellenkezőjéről tanúskodik. Aligha volt még egy magyar evangélikus püspök, aki ilyen intenzív látogatási programot hajtott volna végre, még rövid szolgálati idejének legviharosabb részében is. Mondanivalója épp abban állt, hogy a lelkészeket és a gyülekezeteket az egyház igazi alapjához, az ígéhez és a szentségekhez hívja. Megkapó bizonyossága ennek az a prédikációgyűjtemény, amely 35 prédikációt tartalmaz 1956 ősze és hivatalból való újbóli eltávolítása, 1958. július között.⁸ Nincsenek itt „politikai prédikációk”, de annál több a gyülekezetekért aggóató főpásztor gondja, egy végtelenül nehéz időszakban, mikor a diktatúra újból helyreállt, a szovjet csapatok segítségével, egy még brutálisabb formában.

Ténylegesen éppen követte Berggrav tanácsát, hogy semmiféle „politikai szándékok” ne „keveredjenek” cselekvésébe. – Mégsem lehet Ordasst minden további nélkül „Berggrav-tanítványnak” tekinteni.

¹ Ibid.

² Előadás a Magyarországi Evangélikus Egyház Déli Egyházkerületének presbitériuma előtt 1958. június 24-én. Sokszorosított referátum 10. l. OA C 22. Rövidített formában in: *Evangélikus Élet* 1958. július 6, 2. l.

³ *Leltípásztor* 63, 1988, 419. l.

⁴ Vö. *Veőrcős Imre* könyvének címét, 1. sz. jegyzet.

⁵ *Veőrcős* 1990, 129. l.

⁶ Ibid. 137. l.

⁷ Ibid.

⁸ Jó hír a szenvedőknek. Budapest, 1992. 335 l.

Történelmi háttér

Először is a két ország szociális és egyházi viszonyai teljesen különbözőek voltak. Magyarországon nem volt „államegyház”, bár a legnagyobb felekezetek, köztük az evangélikus egyház is jelentős anyagi támogatásban részesült az állam részéről. A Magyarországi Evangélikus Egyház a lakosságnak csak 5%-át foglalta magában, bár az evangélikusok az ország társadalmi életében kimutathatóan nagyobb szerepet játszottak, mint más felekezetek. Mindehhez járult, hogy a lelkészek nagy része kisebb vidéki szóránnygyülekezetekben szolgált. A magyar lelkészek nem gyökereztek olyan szilárdan a társadalomban, mint a norvégok, s nem volt olyan „állami hivataluk”, amit a norvégokhoz hasonlóan felmondhattak volna.

Másodszor különbözőek voltak az „ellenfelek”. Norvégiában az egyház egy megszálló hatalommal állt szemben, amely legalábbis kezdetben arra törekedett, hogy a „nemzetközi jog” (németül Völkerrecht) alapján álljon. A megszállók norvég segítői is azt a látszatot kívánták kelteni, hogy jogállamot képviseltek. Magyarországon viszont a kommunista párt brutális diktatúrát valósított meg. Ez a diktatúra tisztában volt azzal, hogy a nagyhatalmak közötti megegyezés alapján Magyarország a Szovjetunió „érdekkörébe” tartozott. Így semmilyen eszköztől nem riadt vissza, hogy céljait elérje. Az Ordass elleni 1948. évi sajtókampány világos bizonyossága annak, mennyire nem törődtek a hatalom birtokosai a joggal, jogrenddel, igazsággal.

Míg Berggrav a „jogrendért” tudott harcolni, Ordass legfőbb gondja az a mély lelkiismereti válság volt, amelybe a gyülekezetek és egyáltalában a magyar társadalom jutott. Egyházi iskolák tanítóinak a helyi hatóságok részéről könyörtelen megfélemlítésben, lelki terrorban és hatalommal való visszaélésben volt részük, hogy a pártba kényszerítsék őket. Az iskolák államosítása után goromba módon bántak az olyan szülőkkel, akik hitoktatásra kívánták küldeni gyermekeiket. 1951-ben ártatlan emberek ezreit, köztük lelkészeket is kikényszerítették budapesti lakásukból és távoli falvakba és tanyákra deportálták őket, ahol koncentrációs táborokhoz hasonló körülmények között kellett élniök. Ordass nem tudta megérteni, hogy ilyen túlkapasokhoz nem volt „szava az egyháznak”. Deportált barátokhoz és gyülekezeti tagokhoz közös üdvözléseket küldött, tudva, hogy nem volt kockázat nélküli dolog a deportáltakkal szemben jóindulatot tanúsítani.

Nem „magyar Berggrav”

1963-ban írt emlékirataiban Ordass bevallja, hogy élt benne „egy jókora adag álmodozó reménység arról, hogy egyházunk emberei nem engedik magukat egykönnyen térdre kényszeríteni”, s úgy hitte, „nem lehet az evangélikus egyházat felszámolni anélkül, hogy rengeteg evangélikus embert le ne tartóztassanak.”¹ De hozzátette azt is: „Jól látom most, hogy ez a reménykedésem megalapozatlan

¹ Ordass: 1963, 505. l., Ordass 1985, 321. l.

volt.”¹ De sajátmagára nézve, a kísértés egyes alkalmaitól eltekintve, aligha volt valaha is kétsége afelől, hogy a helyes utat választotta. „Meg voltam győződve arról, ...hogy nekünk nincs jogunk a helyünkről megfutamodnunk.”²

A felelősség, amelyet magára vállalt, teljes súlyával nehezedett rá. „Az egyház sorsa vállaimon nyugszik”, – írta egy Pro Memoriában, ugyanazon a napon, mikor megtudta, hogy hivatalából való második eltávolítása befejezett tény.³ Akkor is, amikor egyedül kellett járnia útját, egész életútját úgy tekintette, mint küldetést, elhívást. „Ez a meggyőződés alakult ki bennem: Isten azért parancsolt el a püspöki szolgálatra, hogy általam mondassa ki azt a szót, amelyet az evangélikus egyház részéről szükségesnek látott elmondani.”⁴

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy Ordass úgyszólván vakon kereste volna a mártíromságot, anélkül, hogy teológiailag átgondolta volna cselekvését.

Sokat foglalkozott az egyháznak a nyilvánosság felé való szerepével. 1943-ban cikket írt a Lelkipásztorba ezzel a címmel: „Az egyház szava”.⁵ Ebben egy egész sor olyan egyházi nyilatkozatot idéz, amelyek az egyház társadalmi elkötelezettségével foglalkoznak, s az egyház köteletségének tartják, hogy „hallassa szavát”. Idézi a Barmeni Hitvallást, a Lambeth Conference kijelentéseit, az 1935-ös Dahlem-i hitvalló zsinatot, a Faith and Order egyik 1937-es nyilatkozatát, a „Summi Pontificatus” c. pápai encyklikát, skót, holland, norvég, finn stb. nyilatkozatokat. Aligha volt Magyarországon olyan teológus 1943-ban, aki mindezeket a nyilatkozatokat ilyen behatóan ismerte és tanulmányozta volna. „Az egyház az állam lelkiismerete”, – hangsúlyozta három évvel később, – ezért az állam „ne hagyja figyelmen kívül a lelkiismeret hangját megszólaltató egyház figyelmeztetését”.⁶ Hagyatékában van egy magyar fordítása az NDK-beli Egyházsövetség 1963-as „Tíz pontjának”,⁷ bár nem derül ki, hogy ez az ő fordítása-e vagy pedig egy másik, anonim fordítótól kaptá. Kiadni természetesen nem lehetett ilyesmit.

Míg Berggrav bizonyos harcias örömmel és buzgósággal vetette be magát a norvég egyházi harcba, Ordassról inkább azt lehet mondani, hogy vállalta „a szent kereszt szentségét”, amelyről Luther szól az egyház jelei, notae ecclesiae között.⁸ Mártíromságra való törekvésnek nincs nyoma sem emlékirataiban, sem prédikációiban, sem más nyomtatott vagy kéziratban levő munkáiban. De hogy Krisztus ügyéért a keresztény embernek szenvednie is kell, az egész egyházi szolgálatát átszövi.

¹ Ibid.

² Ibid.

³ Pro Memoria 1958. június 19, 58. l. OA C 18. *Ordass* 1985, 870. l.

⁴ *Ordass* 1963, 514. l. *Ordass* 1985, 330. l.

⁵ Lelkipásztor XIX, 1943. november, 530skk

⁶ Püspöki jelentés (vö. 33. sz. jegyzet), 7. l.

⁷ Kézirat, OA C 20.

⁸ „...das Heilum des heiligen Kreuzes”, in: Von den Konziliis und Kirchen, WA 50, 64lf. (Maszyk Endre fordításában: „az üdvösséges szent kereszt”, D. Luther Márton művei VI, 1914, 415. l.)

Mikor 1948-ban perbe fogták, a börtönben megtudta védőjétől, hogy a vád alapján, amelyet ellene emeltek, „két évtől halálig terjedő büntetés mondható ki,”¹ az ítéletet mégis egyedülálló lelkinyugalommal várta. Nem véletlen, hogy már a háború alatt magyarra fordított több drámát Kaj Munk dán mártír-lelkészről. Tollából olyan bensőségtől áthatott írások kerültek ki, amelyek a keresztény misztikával határosak. Ma ezeket széles körben olvassák Magyarországon, s nagy értéküket kritikusai is elismerik.² Az sem volt véletlen, hogy egyike Søren Kierkegaard műveinek, amelyeket Ordass magyarra fordított, éppen az „Ön-vizsgálat” volt, amelyben a dán teológus és filozófus azt hangsúlyozza, hogy a hitnek és az életnek össze kell csengenie.³

Ordass kétségkívül tanult Berggravtól. De a totális állammal szemben való magatartásában egyéni úton járt. A következetes Krisztus-követőket nem hiába tekintti a totális állam veszélyes ellenségnek, akiket félre kell állítani. A kompromiszsumot kereső egyháztól nem kell félnie. Erre gondolhatott Per Anger svéd követségi titkár, Raoul Wallenberg munkatársa, mikor budapesti éveiről szóló könyvében a náci uralomra utalva ezt írta Ordass Lajosról: „Egyike volt a legfontosabb ellenállóknak a nácizmus elleni küzdelemben.”⁴

Amint véget ért a második világháború s ezzel Norvégia német megszállása, Eivind Berggrav learathatta küzdelmének gyümölcseit. Nemcsak hogy bel- és külföldön egyaránt ünnepezték, mint a norvég egyházi harc tulajdonképpeni vezérét, – bár támadások is érték, nem utolsósorban a kommunista sajtóban, – hanem mint „Söderblom örököse”⁵ vezető és inspiráló szerepet is végezhetett az ököménikus mozgalomban.

Miután Ordasst másodszer is eltávolították püspöki székéből, egy szerény budai lakásban lakott 1978-ban bekövetkezett haláláig. Egyháza egyre inkább megfélemedezett róla, a társadalom kivetettjeként élt. Ha külföldi vendégek meg akarták látogatni, akkor „utódja”, aki a püspöki székben ült és jó lábon állt a hatalmasokkal, „dühbe gurult”⁶ vagy megpróbálta a látogatót „eltéríteni ettől a szándékától”.⁷ 1970-től kezdve a Lutheránus Világszövetség vezetői is következetesen elkertülték őt magyarországi látogatásai alkalmával, – annak ellenére, hogy két szakasz-

¹ Ordass 1963, 523. l., Ordass 1985, 344. l.

² *Védőris* 1990, 141sk Ordass Az imádkozásról c. könyvéről (Budapest, 1989), amely 1968-ban már német nyelven is megjelent, (anonim) Hanns Lilje püspök előszavával: Ich kann nicht beten. Schriftenmission-Verlag, Gladbeck.

³ Vö. *Vajta* 1990, 7. sz. jegyzet.

⁴ *Per Anger*; Med Raoul Wallenberg i Budapest [Raoul Wallenberggel Budapesten]. Stockholm, 1979. 22. l.

⁵ A Visser 't Hooft főtitkárral folytatott interjú címe, in: *Voksø* 1984 (I. 5.sz. jegyzet), 162–164 lpk.

⁶ *Mogens Zeuthen*, a Lutheránus Világszövetség volt kisebbségi egyházi titkára szerint, aki 1962-ben meg kívánta látogatni Ordasst. Dán nyelvű úti beszámoló Zeuthentől. (A német nyelvű beszámolóban ez hiányzik.) Zeuthen hagyatéka, OA C 27.

⁷ *Eduard Lohse* egy 1978. évi magyarországi látogatásról, in: *Erneuern und Bewahren*, 1993, 217. l.

ban) 1947–52 és 1963–70) a Világszövetség elnökségének tagja, s haláláig annak tiszteletbeli tagja volt. Csak kevés hű barát merészkedett meglátogatni őt.

E ponton hadd fejezzem be ezt a párhuzamot a totális állam két evangélikus kihívója, Ordass Lajos és Eivind Berggrav között, néhány mondattal abból a levélből, amelyet Berggrav első életrajzírója, Alex Johnson akkori (1959, vö. 5. sz. jegyzet) oslói lelkész, későbbi hamari püspök küldött Ordassnak 75. születésnapjára 1976-ban:

„...Én is nyugalmazott püspök vagyok, bár még csak 65. évemet töltöttem be. ...Nem volt olyan evangélikus püspök, aki ugyanezt tette volna, mint te. Mi az egész Norvég Egyházban nagyra becsülünk téged. Te pusztán léteveddel cselekszel, míg nekünk többieknek állandóan igyekeznünk kell, hogy létjogosultságunkat igazoljuk. ... Emléked megmarad a Norvég Egyházban, sőt az egész anyaszentegyházban az egész világon.”¹

„Régebben nagy viták folytak a püspök hatalmáról. Ezek során egyesek helytelenül összehasonították az egyházi hatalmat a világi hatalommal... Az evangélium szerint a kulcsok hatalma, vagyis a püspöki hatalom Istentől eredő hatalom, illetve megbízás az evangélium hirdetésére, a bűnök megbocsátására vagy megtartására és a szentségek kiszolgáltatására.”

(Ágostai hitvallás XXVIII. cikk)

¹ OA C 22. (Itt: a szerző fordítása norvégból.)

ZUSAMMENFASSUNG

Die 27. Folge unserer Zeitschrift gedenkt der Wahl vor 50 Jahren – im September 1945 – von D. Lajos Ordass zum Bischof des „Bányai“-Kirchendistriktes. Wir bringen den vollen Text der bischöflichen Antrittsrede, unter den veränderten äusseren Umständen war diese Wahl schicksalsvoll für die Kirche. Weiteres bringen wir seine, anlässlich des Weltkongress des Lutherischen Weltbundes in Minneapolis gehaltene Predigt. – Seinen seltsamen Lebensweg schildert dr. Lóránd Boleratzky ausführlich von rechtlichen Standpunkt betrachtet. Von seinem Recht zum letzten Wort Gebrauch machend, wiedergeben wir seine kurze Rede als ein überzeugendes Zeugnis des christlichen Glaubens. – Die mangelersetzende Studie von László Terray macht uns mit der Verbindung bekannt, die sich im gemeinsamen Dienst des norwegischen Erzbischofs Berggrav und des ungarischen Bischofs Ordass widerspiegelt.

*

SUMMARY

This issue of our periodical (Christian Truth) is devoted to the 50th anniversary of the election of Lajos Ordass to bishop of the Bánya diocese of the Evangelical Lutheran Church of Hungary in 1945. Ordass' inaugural address is printed in full length. Under the changed external conditions of our country after World War II, this election was an important decision for our church. The bishop's sermon given at the General Assembly of the Lutheran World Federation in Minneapolis in 1957 is published here in Hungarian. Dr. Lóránd Boleratzky deals with the bishop's extraordinary path of life from a legal point of view. In connection with this, the bishop's last statement before the court gives a convincing proof of his indomitable belief. In a comprehensive study László Terray uncovers what the service and witness of the Norwegian bishop Berggrav meant for the Hungarian bishop Ordass.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Boleratzky Lóránd egy. m. tanár

Budapest

+ Ordass Lajos püspök

Budapest

Terray László ny. ev. lelkész

Norvégia

Zászkaliczky Péter ev. lelkész

Budapest

Folyóiratunk szerzői honoráriumot nem igénylő írásokat közöl.
Köszönjük a szerzők, az írók sokféle segítő szolgálatát.

D. ORDASS LAJOS EDDIG MEGJELENT MUNKÁI:

A keresztfa tövében. Nagyheti áhítatok

Vádirat. Korrajz

Házát kösziklára építette (Fordítás)

Hitből élünk (Fordítás)

Jó hír a szenvedőknek. Prédikációk 1956–1958.

Nem tudok imádkozni

Reménységem te vagy nekem (Fordítás). Imakönyv

Felhívjuk a figyelmet új kiadványainkra:

EMLÉKEZÉS a miskolci Evangélikus Jogakadémia tanáira

A 124 oldalas könyv ára 200,- Ft

„Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát?”

A közismert svájci szerző: Jung E. újabb kiadása alapján készült.

A könyv ára 250,- Ft

A kiadványok megrendelhetők az Ordass Lajos Baráti Kör címén:

1114 BUDAPEST, Bocskai út 10. sz.